

ПРАВААБАРОНЦЫ ЗА СВАБОДНЫЯ ВЫБАРЫ

Выбары*2024. Папярэдняя аналітычная справаздача па выніках назірання за выбарамі дэпутатаў у адзіны дзень галасавання 25 лютага 2024 года

*Экспертная місія па назіранні за выбарамі*2024¹ арганізаваная Беларускай Хельсінкскім Камітэтам і ПЦ "Вясна" ў межах кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары". Місія збірае і аналізуе інфармацыю аб выбарчай кампаніі па адкрытых крыніцах і паведамленнях ад выбаршчыкаў з Беларусі.*

ЗМЕСТ

ВЫСНОВЫ.....	2
СІТУАЦЫЯ НАПЯРЭДАДНІ ВЫБАРАЎ.....	6
УМОВЫ НАЗІРАННЯ.....	8
ПРАВАВАЯБАЗА.....	11
ВЫБАРЧЫЯ КАМІСІІ.....	13
ВЫЛУЧЭННЕ І РЕГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ.....	14
ПЕРАДВЫБАРЧАЯ АГІТАЦЫЯ.....	16
ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ.....	16
ГАЛАСАВАННЕ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ (УКЛЮЧНА З ГАЛАСАВАННЕМ ПА МЕСЦЫ ЗНАХОДЖАННЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ) І ПАДЛІК ГАЛАСОЎ.....	19
Яўка.....	20
Умовы галасавання.....	22
СКАРГІ І ЗВАРОТЫ.....	24

¹ Для мэтаў дакументаў кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары" тэрмін "выбары*" у дачыненні да выбарчай кампаніі—2024 выкарыстоўваецца з зорачкай, каб падкрэсліць умоўны характар гэтага тэрміна, бо любая свабодная і справядлівая выбарчая кампанія прадугледжвае, перш за ўсё, умовы, калі ў поўнай меры рэалізуюцца правы і свабоды, уключна з свабодай слова, свабодай мірных сходаў і асацыяцый, правам удзельнічаць у кіраванні сваёй дзяржавай, свабодай ад дыскрымінацыі, што ў цяперашні час у Беларусі практычна адсутнічае.

ВЫСНОВЫ

Адзіны дзень галасавання ўведзены ў Беларусі па выніках змянення Канстытуцыі на рэферэндуме 2022 г. Выбары* дэпутатаў² Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу восьмага склікання і мясцовых Саветаў дэпутатаў дваццаць дзвятага склікання былі прызначаныя на 25 лютага 2024 г. указам № 367 ад 20 лістапада 2023 г.

Экспертная місія па незалежным назіранні за выбарамі дэпутатаў у адзіны дзень галасавання 25 лютага 2024 года ў межах кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары", якая аб'ядноўвае Праваабарончы цэнтр "Вясна" і Беларускае Хельсінкскае Камітэт, ставіць сваёй мэтай ацэнку выбарчага працэсу з пункту гледжання беларускага заканадаўства і міжнародных стандартаў свабодных і дэмакратычных выбараў, інфармаванне беларускай грамадскасці і міжнароднай супольнасці аб ходзе падрыхтоўкі і правядзення выбараў*, а таксама аб выніках назірання.

Выбары*2024 у Беларусі праходзілі ва ўмовах бесперапынных рэпрэсій; ва ўмовах фактычнай адсутнасці свабоды выказвання меркавання, мірных сходаў і асацыяцый; у атмасферы татальнага страху і ў зачышчаным палітычным полі. Працягваюцца рэпрэсіі супраць любых праяваў таго, што ўспрымаецца ўладамі як палітычная актыўнасць; ліквідаваныя незалежныя СМІ і сотні арганізацый грамадзянскай супольнасці, уключна з усімі праваабарончымі. Пасля перарэгістрацыі ў краіне засталася 4 палітычныя партыі з 16, усе апазіцыйныя партыі былі ліквідаваныя, а іх чальцы не могуць ажыццяўляць партыйную дзейнасць пад пагрозай крымінальнага пераследу па артыкуле 193-1 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь, які быў вернуты ў крымінальнае заканадаўства ў пачатку 2022 года.

Пасля поствыбарчага крызісу 2020 года і канстытуцыйных змяненняў 2022 года адбыліся істотныя змены ў прававым рэгуляванні выбараў. Гэтыя змены накіраваныя на зніжэнне ролі парламента, звужэнне кола ўдзельнікаў электаральных працэсаў, абмежаванне выбарчых правоў грамадзян і павышэнне кантролю ўладаў над выбарчым працэсам.

Праведзены кампаніяй "Праваабаронцы за свабодныя выбары" маніторынг усіх этапаў выбарчай кампаніі дазваляе зрабіць выснову, што выбары* дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу восьмага склікання і мясцовых Саветаў дэпутатаў дваццаць дзвятага склікання не адпавядалі міжнародным стандартам правядзення дэмакратычных і свабодных выбараў, а таксама суправаджаліся шматлікімі парушэннямі Выбарчага заканадаўства Рэспублікі Беларусь.

² "Дэпутат" ды іншыя назоўнікі марфалагічнага мужчынскага роду выкарыстоўваюцца ў значэнні агульнага роду і абазначаюць усе гендары.

Усе этапы выбарчага працэсу не проста кантраляваліся ўладамі адміністрацыйна, а былі імі арганізаваныя для ўтрыманьня ўлады, імітацыі народнай падтрымкі і згоды ў грамадстве. Пра гэта сведчаць: непразрыстае фармаванне выбарчых камісій; узгодненыя ўладнай вертыкаллю спісы людзей, якія вылучаюцца ў кандыдаты і зарэгістраваных кандыдатаў; агітацыя, якая імітуе палітычную актыўнасць, але мерапрыемствы ды іх медыйнае асвятленне будаваліся вакол агульных заклікаў прыйсці прагаласаваць; працяг практыкі прымусу выбаршчыкаў да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні; атмасфера запалохвання з забаронамі на фатаграфаванне і вынас бюлетэняў, рыторыкай адносна "планаў экстрэмістаў" і супрацоўнікамі міліцыі на ўсіх участках для галасавання; непразрыстая працэдура падліку галасоў; поўная адсутнасць незалежных назіральнікаў.

Выбарчыя камісіі

- фармаванне тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК), акруговых выбарчых камісій (АВК) і ўчастковых выбарчых камісій (УВК), якія з'яўляюцца важным механізмам дэмакратычнага выбарчага працэсу, пацвердзіла курс на абсалютны кантроль уладамі над усімі этапамі выбараў*2024;

- было ўтворана 5 411 УВК (на 374 менш, чым на мінулых выбарах у Палату прадстаўнікоў і на 459 менш, чым на мінулых мясцовых выбарах). У іх склад увайшлі 57 233 чалавекі. Скарачэнне колькасці УВК ды іх складу пры павышэнні нагрузкі (адзіны дзень галасавання для парламенцкіх і мясцовых выбараў*) можа сведчыць пра ўпэўненасць уладаў у адміністрацыйнай кантраляванасці ўсіх працэсаў, а таксама ў нізкай палітычнай актыўнасці выбаршчыкаў і нізкай рэальнай яўцы (на фоне адтоку насельніцтва), і пра жаданне ўладаў уключыць у камісіі выключна лаяльных людзей;

- этап вылучэння ў выбарчыя камісіі суправаджаўся ціскам з боку праваахоўных органаў у выглядзе ператрусаў і праверак у дачыненні да людзей, якія праяўлялі актыўнасць падчас папярэдніх электаральных кампаній, што толькі ўмацавала атмасферу страху і з'явілася своеасаблівым сігналам для патэнцыйных удзельнікаў выбарчай кампаніі аб магчымых наступствах прыняцця ўдзелу ў дзейнасці камісій;

- большасць прадстаўнікоў у складзе АВК (74,3%) і значная частка — у складзе ТВК (47,1%) вылучаныя праўладнымі грамадскімі аб'яднаннямі; 4 палітычныя партыі вылучылі 2,83% прадстаўнікоў у ТВК і 16,3% у АВК; доля прадстаўнікоў палітычных партый у складзе ТВК і АВК застаецца паранейшаму нязначнай (2,9% і 15,6% адпаведна) у параўнанні з доляй

прадстаўнікоў грамадскіх аб'яднанняў (44,5% і 57,8% адпаведна); ва УВК прадстаўнікі 4 палітычных партый занялі 4 763 (8,3%) месцаў, прадстаўнікі грамадскіх аб'яднанняў — 27 880 (48,7%) месцаў;

- асноўным рэсурсам выканаўцаў, якія забяспечваюць правядзенне выбараў*, як і раней, з'яўляюцца пяць найбуйнейшых грамадскіх аб'яднанняў (БРСМ, "Белая Русь", Саюз жанчын, Саюз ветэранаў, Фонд міру) і прафсаюзы, якія ўваходзяць у ФПБ, якія маюць (акрамя Фонду міру) з 2023 г. заканадаўча замацаваны асаблівы статус набліжанасці да дзяржавы; працэнт праходнасці вылучаных імі прадстаўнікоў у склад камісій складае 98,7% у ТВК і 99% у АВК;

- адміністрацыйны кантроль над фармаваннем камісій і накіраванасць рашэнняў аб зацвярджэнні іх складу пацвярджаюцца суадносінамі вылучаных і абраных чальцоў: 98,4%;

- захоўваецца гендарная дыспрапорцыя: доля жанчын (81,7% у складзе ТВК і АВК і 74,7% у складзе УВК) значна перавышае долю мужчын (18,3% і 25,3% адпаведна);

Вылучэнне і рэгістрацыя кандыдатаў

- вылучэнне і рэгістрацыя кандыдатаў прайшлі практычна пры поўнай адсутнасці палітычнай кампаніі як такой: не было інфармацыйнай кампаніі ад палітычных партый, у публічнай прасторы адсутнічалі заклікі да выбаршчыкаў падпісвацца за кандыдатаў. Поўная зачыстка публічнай прасторы не ўспрымаецца ўладамі як дастатковая гарантыя ад выказвання розных палітычных меркаванняў: скарацілася колькасць месцаў для збору подпісаў, каб згуртаванне людзей на падставе збору подпісаў не ўзнікала ў людных і зручных месцах. Пікетныя зборы подпісаў праходзілі хутчэй для стварэння бачнасці, у некаторых гарадах наогул не былі прыкметныя; шэраг сведчанняў і абставінаў збору подпісаў кажа аб высокай ступені адміністрацыйнага кантролю, актыўным выкарыстанні адміністрацыйнага рэсурсу, якое хутчэй накіравана не на масавае прыцягненне выбаршчыкаў, а на імітаванне палітычнай актыўнасці і на спрашчэнне працы ініцыятыўных груп;

- на фоне агульнай атмасферы страху, у тым ліку праз рэпрэсіі ў дачыненні да выбаршчыкаў, якія паставілі свае подпісы за вылучэнне альтэрнатыўных кандыдатаў на прэзідэнцкіх выбарах 2020 г., актыўнасць па вылучэнні шляхам збору подпісаў выбаршчыкаў у параўнанні з мінулымі выбарамі ў Палату прадстаўнікоў знізілася амаль у тры разы; а ў мясцовыя саветы дэпутатаў — у паўтара раза;

- амаль усе ініцыятыўныя групы былі зарэгістраваныя: на ўзроўні выбараў* у Палату прадстаўнікоў толькі па 2 заявах прынята рашэнне аб адмове ў рэгістрацыі (адно з іх — адзінаму, мяркуючы па даступнай інфармацыі, незалежнаму кандыдату, лідэру ліквідаванай партыі "Зялёныя") на ўзроўні выбараў* у мясцовыя Саветы 8 заяў было адклікана, 19-ці адмоўлена ў рэгістрацыі, у дачыненні да 1 заявы прынята рашэнне аб адмене рэгістрацыі;
- вылучана 18 999 прэтэндэнтаў у кандыдаты ў дэпутаты мясцовых Саветаў, што значна менш у параўнанні з мінулай кампаніяй, пры гэтым у параўнанні з выбарамі 2018 г. зменшылася на 15,7% колькасць кандыдатаў, вылучаных грамадзянамі шляхам збору подпісаў, і павялічылася на 19,5% колькасць кандыдатаў, вылучаных палітычнымі партыямі (за кошт створанай у 2023 г. партыі "Белая Русь");
- зарэгістравана 18 802 кандыдаты ў дэпутаты мясцовых Саветаў пры захаванні тэндэнцыі мінулых цыклаў з нізкім адсоткам адмоваў (0,65%). Сярэдняя колькасць зарэгістраваных кандыдатаў на пасялковым узроўні – роўна адзін кандыдат на месца і 1,2 кандыдата на акругу на сельскім узроўні, г. зн. мясцовыя выбары* праходзілі практычна на безальтэрнатыўнай аснове, што паказвае на адсутнасць палітычнай ініцыятывы і вельмі высокую ступень адміністрацыйнага кантролю (загадзя ўзгодненыя спісы кандыдатаў, што вылучаліся), а таксама з'яўляецца следствам атмасферы страху;
- зарэгістравана 265 кандыдатаў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў пры самым нізкім працэнце адмоваў (8,4%), што паказвае на перадвызначанасць працэсаў вылучэння. Мяркуючы па ўсім, уладамі была пастаўлена задача мець 2 кандыдатуры ў выбарчым бюлетэні на кожнай акрузе, для таго каб забяспечыць фармальную канкурэнтнасць;
- аналіз спісаў зарэгістраваных кандыдатаў дазваляе канстатаваць яго цалкам "наменклатурны" характар: большасць кандыдатаў займаюць кіруючыя пасады, практычна адсутнічаюць кандыдаты рабочых прафесій. У адрозненне ад мінулых выбарчых цыклаў усіх кандыдатаў можна назваць праўладнымі, палітычная барацьба паміж імі адсутнічала;
- доля зарэгістраваных жанчын-кандыдатак у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў узрасла да 34,7%, што больш чым у 2019 г. (27%); доля жанчын-кандыдатак у дэпутаты мясцовых Саветаў узрасла да 53,7%, што таксама больш, чым у 2018 г. (49,1 %)
- адзначаны рэзкі рост партыйнага прадстаўніцтва за кошт створанай у 2023 г. Беларускай партыі "Белая Русь": яе чальцамі з'яўляюцца 42,3% кандыдатаў у Палату прадстаўнікоў і 27,6% кандыдатаў у мясцовыя Саветы, пры гэтым

імітацыйны характар такой партыйнасці відавочны з наяўнасці значнай колькасці акругаў, дзе супрацьстаяць адзін аднаму чальцы гэтай партыі;

- доля дзеючых дэпутатаў мясцовых Саветаў, што пераабіраюцца, знізілася да 39% (у 2018 г. — 46,7%); у Палату прадстаўнікоў зарэгістравана 20 дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і 31 дзеючы дэпутат мясцовых Саветаў, што значна менш мінулага цыклу (2019 г. — 32 дэпутаты Палаты прадстаўнікоў; 66 дэпутатаў мясцовых Саветаў).

Агітацыя

- этап агітацыі ўяўляў сабой адміністрацыйна кантраляваную імітацыю палітычнай барацьбы паміж спрэс праўладнымі кандыдатамі: улады вырашалі складаную задачу стварэння карціны грамадскай цікавасці да выбараў* пры забароне праявы любой грамадскай ініцыятывы. Разглядаючы любую вулічную актыўнасць як пагрозу, улады распачалі ўсе меры, каб масавыя мерапрыемствы з удзелам кандыдатаў былі нябачныя (у параўнанні з мінулымі выбарчымі кампаніямі скарацілася колькасць месцаў, дзе такія мерапрыемствы можна праводзіць; рэдкія перадвыбарчыя пікеты, якія праводзіліся, былі малалікімі і аформленымі дзяржаўнай атрыбутыкай, таму было складана вызначыць, у падтрымку якога кандыдата яны праводзіліся);

агітацыйная кампанія большасці кандыдатаў вялася пераважна ў форме сустрэч з выбаршчыкамі ў актавых залах устаноў і прадпрыемстваў, часцяком у працоўны або абедзенны час. Удзел выбаршчыкаў у такіх сустрэчах забяспечваўся адміністрацыйна. Інфармацыйнае асвятленне такіх сустрэч стварала бачнасць вялікай цікавасці да кандыдатаў, іх праграмах і адказах на пытанні, якія цікавяць выбаршчыкаў. Адміністрацыйная кіравальнасць працэсаў агітацыі прыкметная ў своеасаблівай практыцы "эканоміі" арганізацыйных намаганняў: былі распаўсюджаныя сумесныя выступленні некалькіх кандыдатаў, зарэгістраваных па адной выбарчай акрузе, што з'яўляецца нонсэнсам у канкурэнтнай выбарчай кампаніі;

- перадвыбарныя праграмы кандыдатаў і асвятленне перыяду агітацыі ў дзяржаўных СМІ з'явіліся яркімі індыкатарамі аўтарытарнай палітычнай сістэмы, дзе мала месца для рэальнай палітычнай разнастайнасці або крытычнага абмеркавання. Праграмы кандыдатаў, якія рэхам адлюстроўвалі адны і тыя ж тэмы і каштоўнасці, што падтрымліваюцца ўладамі, сведчаць аб значным абмежаванні палітычнага дыялогу і адсутнасці сапраўднага спаборніцтва ідэй. Пры гэтым, у Інтэрнэце знайсці перадвыбарчыя праграмы было вельмі цяжка, а ў друкаваных СМІ частка перадвыбарных праграм не была апублікаваная наогул;

- кандыдатам быў прадастаўлены эфірны час на дзяржаўным тэлебачанні, фармальна праводзіліся тэледабаты. Аднак існуючыя заканадаўчыя абмежаванні за выключэннем уступнага і заключнага слова пакідаюць кожнаму кандыдату каля 3 хвілін на камунікацыю з апанентам, што абмяжоўвае магчымасць паўнаважнага абмену думкамі. Некаторыя выступы ўтрымлівалі прыкметы распальвання варожасці, забароненай арт. 47 ВК, і маніпулявання інфармацыяй;

- ярчэй за ўсё штучны характар перыяду агітацыі бачны з асвятлення гэтага этапу ў дзяржаўных СМІ. Пры агульнай шчыльнасці інфармавання, яно адлюстроўвае не канкурэнтную палітычную барацьбу альтэрнатыўных бачанняў будучыні краіны, а агульныя словы пра важнасць выбараў і пра абавязак выбаршчыкаў узяць удзел у выбарах (з акцэнтам на датэрміновым галасаванні);

- ЦВК, выканкамы, установы сацыяльнай сферы былі актыўна ўцягнутыя ў адукацыйна-асветніцкія мерапрыемствы пра выбары, падмяняючы такой актыўнасцю жывы палітычны працэс перадыбарнай барацьбы. Асабліва ўвага ў агітацыйны перыяд пры правядзенні розных "дыялогавых пляцовак" і "адкрытых дыялогаў" ва ўстановах сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай адукацыі і пры іх асвятленні ў сацыяльных сетках і СМІ надавалася "патрыятычнаму выхаванню моладзі". Пры гэтым удзельнікі такіх інфармацыйных мерапрыемстваў часта знаходзіліся ў залежным ад выступоўцаў становішчы, і яўка на такія мерапрыемствы для іх магла быць фактычна абавязковай;

- многія зарэгістраваныя кандыдаты не карысталіся сваім правам адкрываць спецыяльныя выбарчыя рахункі: на ўзроўні выбараў* у Палату прадстаўнікоў толькі 160 кандыдатаў з 265 скарысталіся гэтай магчымасцю. Г. зн. па ўсёй краіне 105 кандыдатаў у Палату прадстаўнікоў "праводзілі" кампанію, не маючы на яе сродкаў. Гэта даказвае імітацыйны характар канкурэнтнасці на выбарах*.

Галасаванне і вынікі

- у традыцыях аўтарытарнай дзяржавы, улады разглядаюць яўку як доказ агульнай легітымацыі; кожныя выбары ператвараюцца ў плебісцытарную працэдуру, пры якой сам факт прыходу выбаршчыка на выбарчы ўчастак з'яўляецца сведчаннем даверу дзяржаве. Таму ўлады прыкладвалі асаблівыя намаганні для арганізацыі рэальнай яўкі (выкарыстоўваючы адміністрацыйны ціск) і для стварэння інфармацыйнай карцінкі масавай актыўнасці выбаршчыкаў (інфармацыйныя мерапрыемствы вакол выбараў* ды іх

медыйнае асвятленне актыўна стваралі "атмасферу свята", якая павінна запаўняць прастору адсутнай палітычнай барацьбы);

- як і ў папярэднія выбарчыя кампаніі, датэрміновае галасаванне мела адміністрацыйна-мабілізацыйны, прымусовы і справаздачны характар. Нягледзячы на тое, што ВК вызначае датэрміновае галасаванне як экстраардынарную меру, якая павінна выкарыстоўвацца пры немагчымасці выбаршчыка прагаласаваць у асноўны дзень, улады заклікалі і прымушалі галасаваць датэрмінова; афіцыйная яўка выбаршчыкаў на датэрміновае галасаванне склала рэкордныя 41,7% (35,8% у 2019 г., 31,3% у 2016 г., 25,9% у 2012 г.);

- выбары*2024 праходзілі ва ўмовах узмоцненай і відавочна празмернай прысутнасці сілавых структур: на ўсіх участках для галасавання знаходзіліся супрацоўнікі міліцыі, было ўстаноўлена відэаназіранне і "трывожныя кнопкі" для чальцоў камісій, участкі абсталяваныя адкрытымі кабінкамі, якія дазваляюць сачыць за тым, што ў ёй адбываецца;

- пры тым, што яўка на датэрміновым галасаванні ў 2024 г. была самай высокай з усіх кадэнцый Палаты прадстаўнікоў, выніковая афіцыйная яўка з'яўляецца самай нізкай з папярэдніх кампаній апошніх 5 гадоў, саступаючы нават кампаніі мясцовых выбараў 2018 г. (73,09% супраць 77,23%);

- папярэднія вынікі галасавання па ўсёй краіне былі агучаныя ЦВК — праз 6 гадзін пасля закрыцця ўчасткаў — аб фармаванні ў правамоцным складзе ўсіх мясцовых Саветаў; пайменны спіс дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў быў вядомы ўжо праз 6 гадзін 30 хвілін пасля закрыцця ўчасткаў;

- падлік галасоў па-ранейшаму носіць непразрысты характар, дадзеныя па выбарчых участках не публікуюцца; ніякія дадзеныя не прадастаўляюцца ЦВК у машыначытальным выглядзе;

- паводле дадзеных ЦВК аб спецыяльных выбарчых рахунках, 29% кандыдатаў, папярэдне абраных дэпутатамі Палаты прадстаўнікоў, не адкрывалі такія рахункі і, такім чынам, паспяхова "правялі" перадвыбарчую кампанію, не маючы на яе спецыяльна выдзеленых ва ўстаноўленым парадку сродкаў.

СІТУАЦЫЯ НАПЯРЭДАДНІ ВЫБАРАЎ

Выбары*2024 пачаліся на фоне глыбокага грамадска-палітычнага крызісу, які доўжыцца амаль 4 гады, які пачаўся ў 2020 годзе сувязі з узмацненнем

рэпрэсіі супраць грамадзянскай супольнасці ў перыяд выбарчай кампаніі³ і фальсіфікацыяй вынікаў прэзідэнцкіх выбараў 2020 года.⁴ За абвешчэннем афіцыйных вынікаў выбараў 2020 года, якія не адлюстравалі рэальнае волевыяўленне грамадзян,⁵ рушылі ўслед масавыя стыхійныя мірныя пратэсты, у адказ на якія ўлады пачалі сілавыя разгоны пратэстаў, масавыя затрыманні і катаванні пратэстоўцаў.⁶ У дачыненні да ўдзельнікаў мірных пратэстаў следчыя органы пачалі заводзіць крымінальныя справы па абвінавачванні ў групавых дзеяннях, якія груба парушаюць грамадскі парадак, альбо ў масавых беспарадках.⁷

Перыядычна практыкаваны ўвесь аўтарытарны перыяд крымінальны пераслед па палітычных матывах узмацніўся ў перыяд прэзідэнцкіх выбараў 2020 года, і захоўваецца на рэпрэсіўным узроўні да сённяшняга дня і, як чакаецца, працягнецца ў агляднай будучыні. Узбуджэнне крымінальных спраў па палітычных матывах з'яўляецца асноўным метадам рэпрэсіўнага ўціску любой няўхвальнай уладамі актыўнасці: у параўнанні з канцом 2020 года колькасць вядомых крымінальных спраў па палітычных матывах вырасла ў 5 разоў. У канцы 2020 года ПЦ "Вясна" было вядома пра 650 чалавек, у дачыненні да якіх распачатая крымінальная справа ў сувязі з іх грамадскай і палітычнай актыўнасцю, 1 380 – у канцы 2021 года, 3 800 – у канцы 2022 года і 5 200 на 20.11.2023.⁸ Па дадзеных уладаў у канцы 2020 года было ўзбуджана больш за 900 крымінальных спраў за ўдзел у пратэстах;⁹ у канцы 2021 – больш за 5 000. Справы, звязаныя з "экстрэмісцкай, пратэстнай актыўнасцю", склалі тады 5,5% ад агульнага масіва крымінальных спраў, пры гэтым "з рэальным ужываннем гвалту здзейснена менш за 3% злачынстваў гэтай катэгорыі".¹⁰ У ліпені 2022 года 11 000 спраў,¹¹ у лістападзе 2023 — 16 000 спраў.¹² На момант

³ Больш падрабязны аналіз у папярэднім аналітычнай справаздачы па выніках назірання:

<https://spring96.org/be/news/98939>

⁴ Абгрунтаванне неадпаведнасці абвешчаных вынікаў прэзідэнцкіх выбараў рэальнаму волевыяўленню у выніковай аналітычнай справаздачы па выніках назірання за выбарамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 2020 года: <https://spring96.org/be/news/98939>

⁵ Выніковая аналітычная справаздача па выніках назірання за выбарамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 2020, с. 3: <https://elections2020.spring96.org/ru/news/100922>

⁶ За першыя тры дні паслявыбарчых пратэстаў было затрымана больш за 6 000 чалавек, цягам жніўня 2020 года - больш за 7 500, а на працягу 2020 года – больш за 31 000 чалавек. У жніўні 2021 года Следчы камітэт Рэспублікі Беларусь паведаміў, што ў другой палове 2020 года да яго паступіла каля 5000 скаргаў на меркаванае жорсткае абыходжанне, і ўсе яны былі адхіленыя. Гл. сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі у 2020 годзе: <https://spring96.org/be/news/101214>

⁷ Amnesty Eurasia, Белорусские власти возбудили массовые уголовные дела против сотен мирных демонстрантов:

<https://eurasia.amnesty.org/2020/11/03/massovye-ugolovnye-dela-protiv-soten-mirnyh-demonstrantov-v-belarusi/>

⁸ Вясна, Спіс фігурантаў па крымінальных справах [абнаўляецца]: <https://spring96.org/be/news/102635>

⁹ Вясна, Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі. Лістапад 2020: <https://spring96.org/be/news/100742>

¹⁰ Вясна, Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі ў 2020 годзе. Аналітычны агляд:

<https://spring96.org/be/news/101214>

¹¹ Тэлеграм-канал Следчага камітэта Беларусі: <https://t.me/skgovby/7971>

¹² Афіцыйны сайт Генеральнай пракуратуры Рэспублікі Беларусь:

<https://www.prokuratura.gov.by/ru/media/novosti/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/generalnyy-prokuror-shos/>

прызначэння выбараў*2024 прызнаныя палітычнымі зняволенымі 1 444 людзей, пазбаўленых волі ў сувязі з узбуджэннем крымінальнай справы.¹³

Адміністрацыйны і крымінальны працэсы не адпавядаюць стандартам справядлівай судовай працэдуры, а выкананне пакарання па палітычна матываваных справах праходзіць з ужываннем катаванняў і жорсткага, бесчалавечнага і зневажальнага чалавечую годнасць абыходжання. Улады не проста не абараняюць ад катаванняў, але сістэмна самі іх ужываюць. Фактычна, любое ўзаемадзеянне прадстаўніка ўлады і чалавека, які з'яўляецца апанентам улады або разглядаецца як такі, адбываецца не ў межах закона, захавання правоў чалавека і гуманнага абыходжання, а ва ўмовах гвалту, прыніжэння і пакутаў. Вядома пра, як мінімум, 8 смерцяў, якія, як мяркуецца, наступілі ў выніку неапраўданага або несуразмернага прымянення ўладамі сілы, катаванняў і бесчалавечных умоў адбыцця пакарання ў выглядзе пазбаўлення волі — Аляксандр Тарайкоўскі, Аляксандр Віхор, Генадзь Шутаў, Раман Бандарэнка і Вітольд Ашурак,¹⁴ Алесь Пушкін,¹⁵ Мікалай Клімовіч¹⁶ і Ігар Леднік.¹⁷

Свабода слова ў Беларусі адсутнічае не толькі на ўзроўні асобнага чалавека, але і ў дачыненні да медыясектара Беларусі. З 2020 года шырокамаштабнымі метадамі ціску на СМІ і журналістаў сталі крымінальны пераслед журналістаў (вядома пра 15 крымінальных спраў за 2020 год,¹⁸ 60 крымінальных спраў – за 2021,¹⁹ 17 крымінальных спраў – за 2022),²⁰ перашкода дзейнасці СМІ з боку сілавых ведамстваў, прымяненне заканадаўства аб супрацьдзеянні экстрэмізму для абмежавання ўплыву незалежных медыя і адміністрацыйныя меры па абмежаванні доступу да інфармацыі. Пад забаронай аказваецца любая незалежная інфармацыя, звязаная з шырокім колам пытанняў: ад грамадска-палітычнай сферы да культуры і беларускамоўнага кантэнту. Парушэнне забаронаў цягне для людзей пераслед у розных формах: жорсткае абыходжанне і катаванні, штраф, канфіскацыя маёмасці, адміністрацыйны

¹³ Вясна, спіс палітычных зняволеных [абнаўляецца]: <https://prisoners.spring96.org/>

¹⁴ Даклад Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека, А/HRC/52/68, п. 12:

<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F52%2F68&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

¹⁵ Вясна, Памёр палітвязень мастак Алесь Пушкін: <https://spring96.org/be/news/112174>

¹⁶ Вясна, У калоніі памёр палітвязень Мікалай Клімовіч: <https://spring96.org/be/news/111633>

¹⁷ Вясна, Памёр палітвязень Ігар Леднік: <https://spring96.org/be/news/114450>

¹⁸ Беларуская асацыяцыя журналістаў, сітуацыя ў сферы СМІ ў 2020 г.:

<https://baj.media/sites/default/files/analytics/files/2021/media-monitoring-2020-ru.pdf>

¹⁹ Беларуская асацыяцыя журналістаў, СМІ ў Беларусі ў 2021 годзе: <https://baj.media/ru/analytics/smi-vbelarusi-v-2021-godu-0>

²⁰ Беларуская асацыяцыя журналістаў, СМІ ў Беларусі ў 2022 годзе: <https://baj.media/ru/analytics/smi-vbelarusi-v-2022-godu-0>

арышт і крымінальны пераслед, прымусовае псіхіятрычнае лячэнне, пагрозы пазбаўлення грамадзянства.²¹

Адна з найважнейшых формаў удзелу ў жыцці дзяржавы і грамадства рэалізуецца людзьмі праз арганізацыі грамадзянскай супольнасці, пры гэтым на дзяржаве ляжыць абавязак стварыць умовы для паўнаважнага функцыянавання арганізацый грамадзянскай супольнасці. Аднак пасля крызісу 2020 года ўлады распачалі шэраг дзеянняў па зачыстцы грамадзянскай супольнасці. Па стане на канец кастрычніка 2023 года згодна з маніторынгам, які вядзецца Lawtrend, ліквідаваныя або знаходзяцца ў стадыі ліквідацыі 1 457 некамерцыйных арганізацый (931 знаходзяцца ў працэсе прымусовай ліквідацыі і 526 — у працэсе самаліквідацыі).²²

Спалучэнне абмежавальнага заканадаўства, палітыкі запалохвання і рэпрэсіўнай практыкі выкарыстоўваецца як магутны інструмент, каб прымусіць людзей пакінуць краіну.²³ Паводле розных ацэнак, ад 200 да 500 тысяч чалавек былі вымушаныя пакінуць Беларусь пасля 9 жніўня 2020 г.²⁴ і цяпер, у выніку зменаў заканадаўства і практыкі пазбаўлення магчымасці рэалізаваць свае выбарчыя правы.

Пасля прэзідэнцкіх выбараў 2020 года ва ўладаў ужо ёсць вопыт правядзення агульнарэспубліканскай выбарчай кампаніі — рэферэндум па змене Канстытуцыі, праведзены 27 лютага 2022 года ва ўмовах сістэмных і масавых парушэнняў правоў чалавека, прававога крызісу, умацавання аўтарытарызму і напружанай сітуацыі ў рэгіёне ў сувязі з развязанай Расійскай Федэрацыяй вайной супраць Украіны. Падрыхтоўка і правядзенне рэферэндуму не адпавядалі асноўным міжнародным стандартам правядзення свабодных і сумленных электаральных кампаній і суправаджаліся шматлікімі парушэннямі. Галасаванне праходзіла непразрыста, без удзелу незалежных назіральнікаў, а вынікі не могуць быць прызнаныя рэальным волевыяўленнем грамадзян.²⁵

Да моманту абвешчэння выбараў*2024, улады стварылі атмасферу татальнага страху, што падтрымліваецца адміністрацыйным самавольствам. Усе тры гады

²¹ Вясна, Даклад "Абмежаванне свабоды выказвання меркаванняў на падставе барацьбы з экстрэмізмам і тэрарызмам": https://spring96.org/files/book/be/abmezhanne_svobody_merkavanniau.pdf

²² Lawtrend, Маніторынг НКА ў Беларусі, якія знаходзяцца ў працэсе прымусовай ліквідацыі і якія прынялі рашэнне аб самаліквідацыі: <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/situatsiya-so-svobodoj-assotsiatsij-i-organizatsiyami-grazhdanskogo-obshchestva-respubliki-belarus-obzor-za-oktyabr-2023-g>

²³ Даклад Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі Анаіс Марэн, А/77/195: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/432/95/PDF/N2243295.pdf?OpenElement>

²⁴ Belarusians in exile: an overlooked issue addressed by the Parliamentary Assembly: <https://pace.coe.int/en/news/8955/belarusians-in-exile-an-overlooked-issue-addressed-by-the-parliamentary-assembly>

²⁵ Выніковая аналітычная справаздача экспертнай місіі па ацэнцы рэспубліканскага рэферэндуму, с. 4: <https://spring96.org/be/news/107872>

пасля прэзідэнцкіх выбараў 2020 года рэжым планамерна выпустошваў грамадска-палітычную прастору, не пакінуўшы магчымасцяў для здаровай палітычнай дыскусіі і рэальнай палітычнай барацьбы ў выбарчай кампаніі. У сілу палітычных рэпрэсій любая не санкцыянаваная вертыкаллю ўлады ініцыятыва ўдзелу ў выбарчай кампаніі 2024 года будзе азначаць высокую рызыку палітычна матываванага крымінальнага пераследу. Існуючыя сродкі прававой абароны па-ранейшаму неэфектыўныя; адсутнічаюць гаранты незалежнасці судоў, прадказальнасці ў правапрымяняльнай практыцы. Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі з'яўляецца крытычнай, у такіх умовах немагчыма казаць пра выбары*2024 як пра свабодныя, справядлівыя і дэмакратычныя.

УМОВЫ НАЗІРАННЯ

Зачыстка грамадзянскай супольнасці, а таксама створаная ўладамі атмасфера страху²⁶ прывялі да таго, што на выбарах*2024 адсутнічала магчымасць паўнаважнага незалежнага назірання за ўсімі аспектамі выбарчага працэсу. Пачынаючы са снежня 2023 года ўлады запусцілі кампанію запалохвання грамадзян, якія былі назіральнікамі на прэзідэнцкіх выбарах 2020 года, праводзячы ператрусы і затрыманні,²⁷ якія суправаджаліся пагрозамі і прымусам запісаць відэа з выбачэннямі.²⁸ Пра кампанію "Праваабаронцы за свабодныя выбары" і асобна пра ПЦ "Вясна" ў праўладных СМІ былі апублікаваныя відэа нібыта расследаванняў, у якіх прапагандысты абвінавацілі праваабаронцаў у неправамерным выкарыстанні асабістых дадзеных назіральнікаў і фальсіфікацыі дадзеных вынікаў маніторынгу за выбарамі*2024.²⁹ Названыя дзеянні былі накіраваныя на дыскрэдытацыю незалежнага назірання ў вачах беларускай і міжнароднай грамадскасці.

Міжнародныя назіральнікі БДПЧ АБСЕ не былі запрошаныя назіраць за выбарамі*.³⁰ Ні кампаніяй "Праваабаронцы за свабодныя выбары", ні прадстаўнікамі дэмакратычных сіл не былі накіраваныя назіральнікі з

²⁶ Гл. справаздачу кампаніі аб сітуацыі перад выбарамі*2024:

<https://elections2024.spring96.org/be/news/113485>

²⁷ Варта, аднак, заўважыць, што па наяўнай у нас інфармацыі, пасля правядзення "прафілактычных" гутарак усе яны былі адпушчаныя.

²⁸ Гл. <https://elections2024.spring96.org/be/news/113565>

²⁹ АНТ, «Как экстремисты хотели использовать белорусов на выборах? Это другое», 15 февраля 2024 г.

<https://www.youtube.com/watch?v=oXuIn4vY6WQ>

³⁰ OSCE, «Deteriorating human rights situation in Belarus of utmost concern as crackdown continues, human rights office ODIHR says», 21 Feb. 2024, <https://www.osce.org/odihr/elections/563046>

меркаванняў бяспекі.³¹ Да назірання былі дапушчаныя толькі мясцовыя і міжнародныя палітычна прадукцыі³² назіральнікі.

Амаль палова ўсіх мясцовых назіральнікаў вылучана праўладнымі партыямі і грамадскімі аб'яднаннямі. Сярод суб'ектаў, якія накіравалі мясцовых назіральнікаў, лідзіруюць грамадскія аб'яднанні, "грамадзяне шляхам падачы заявы" і палітычныя партыі. Лідар сярод палітычных партый — "Белая Русь", сярод іншых грамадскіх аб'яднанняў – праўладныя прафсаюзы і БРСМ.³³

Паводле паведамлення выдання "Флагшток", сярод назіральнікаў ад БРСМ, сярод якіх лагічна чакаць прадстаўнікоў моладзі, апынуліся грамадзяне старэйшыя за 50 гадоў,³⁴ што сведчыць аб фармальным характары такіх вылучэнняў. Выданне апісвае сярэднестатыстычны партрэт назіральніка наступным чынам: жанчына перадпенсійнага ўзросту, якая працуе настаўніцай, прызначаная назіральніцай адной з праўладных грамадскіх арганізацый.

ЦВК быў створаны "цэнтр грамадскага назірання за выбарамі", які пазіцыянуе сябе як пляцоўку для інфармавання грамадзян аб ходзе назірання за выбарамі*2024 і ўзаемадзеяння з назіральнікамі.³⁵ Гэты цэнтр аб'ядноўвае ўсіх мясцовых назіральнікаў. У Telegram-канале "Ведется наблюдение"³⁶ ад гэтага цэнтра адлюстроўваюцца не вынікі назірання, а агульны парадак уладаў аб патрыятычным выхаванні і выбарах як свяце.³⁷

На пасяджэнні ЦВК было накіравана ўсяго 4 назіральнікі, што з'яўляецца антырэкордам – па адным ад Камуністычнай партыі Беларусі і грамадскіх аб'яднанняў "Белая Русь", БРСМ і Беларускага прафесійнага саюза работнікаў адукацыі і навукі.³⁸

³¹ Гл. заяву кампаніі: <https://elections2024.spring96.org/be/news/113382>

³² Politically biased election observation – a threat to the integrity of international institution, EPDE. https://www.epde.org/en/documents/details/politically-biased-election-observation-a-threat-to-the-integrity-of-international-institutions.html?file=files/EPDE/RESSOURCES/2019/2019%20Publications/EPDE_Biased%20observation%20threat%20integrity_EN.pdf

³³ ЦВК, звесткі аб назіральніках, акрэдытаваных выбарчымі камісіямі, <https://www.rec.gov.by/uploads/files/Pdf/2024/stat14-15.pdf>

³⁴ Флагшток, "Наблюдатели на выборах 25 февраля. Кто эти люди", 23 лютага 2024 г. <https://d1j52mw0aso44.cloudfront.net/by/vybyary-2020/nabljudатели-na-vyborah-25-fevralja-kto-eti-ljudi.html>

³⁵ БТ, "Работает горячая линия Центра общественного наблюдения за выборами", 20 лютага 2024 г. https://www.tvr.by/news/obshchestvo/rabotaet_goryachaya liniya tsentra_obshchestvennogo_nablyudeniya_za_vyboryami_8_017_215_21_83/

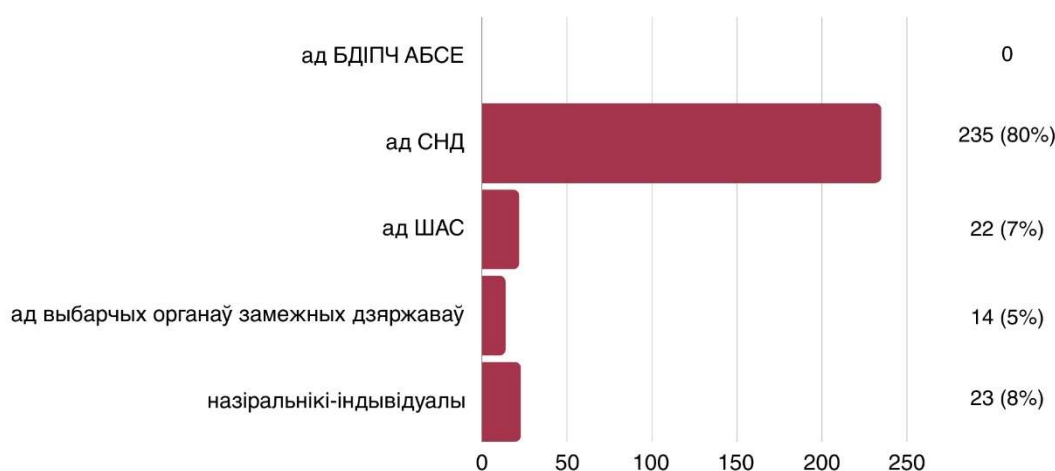
³⁶ Telegram-канал: <https://t.me/vedetsyanablyudenie>

³⁷ Ведется наблюдение (@vedetsyanablyudenie), "Выборы — всегда праздник!!", <https://t.me/vedetsyanablyudenie/38>

³⁸ ЦВК, Звесткі аб назіральніках, накіраваных на пасяджэнні Цэнтральнай выбарчай камісіі Рэспублікі Беларусь пры правядзенні выбараў дэпутатаў у адзіны дзень галасавання ў 2024 годзе, <https://www.rec.gov.by/uploads/files/Pdf/2024/cec-nabl.pdf>

У дачыненні да забеспячэння прысутнасці міжнародных назіральнікаў старшыня ЦВК Ігар Карпенка заявіў: "Мы выбары праводзім для сябе, а не для галачак міжнародных арганізацый, хоць хачу сказаць, што міжнародныя арганізацыі будуць на выбарах. Гэта місія СНД, мы традыцыйна запрасілі кіраўнікоў выбарчых органаў краін СНД, прадстаўнікоў АДКБ, ШАС".³⁹ Агулам якасці міжнародных назіральнікаў было зарэгістравана 294 чалавекі, 80% – назіральнікі ад СНД.⁴⁰

МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Аднаго з такіх назіральнікаў з Нямеччыны Гунара Ліндэмана мы знайшлі ў «Базе звестак аб палітычна прадугэтых міжнародных назіральніках» Еўрапейскай платформы за дэмакратычныя выбары.

ЦВК сумесна з Міністэрствам культуры арганізавала 24 лютага для міжнародных назіральнікаў канцэрт.⁴¹

Пасля акрэдытацыі міжнародных назіральнікаў, ЦВК пачаў публікаваць шэраг каментароў назіральнікаў з краін Еўропы, якія адзначаюць "высокі ўзровень

³⁹ Sputnik Беларусь "Глава ЦИК: наблюдатели из ЕС будут работать на выборах в Беларуси", 17 лютага 2024 г. <https://sputnik.by/20240217/glava-tsik-belarus-provodit-vybory-ne-dlya-mezhdunarodnykh-organizatsiy1083724709.html>

⁴⁰ ЦВК, Звесткі аб замежных (міжнародных) назіральніках, акрэдытаваных Цэнтральнай выбарчай камісіяй Рэспублікі Беларусь пры правядзенні выбараў дэпутатаў у адзіны дзень галасавання 25 лютага 2024 г., <https://www.rec.gov.by/uploads/files/Pdf/2024/i-nab.pdf>

⁴¹ БелТА, "Важное, сокровенное, семейное. Режиссер о концепции концерта мастеров искусств и талантливой молодежи в Большом", 24 лютага 2024 г. <https://www.belta.by/culture/view/vazhnoe-sokrovennoe-semejnoerezhisser-o-kontseptsii-kontserta-masterov-iskusstv-i-talantlivoj-617463-2024/>

арганізацыі выбараў",⁴² забеспячэнне "свабоды выбару"⁴³ і "адпаведнасць міжнародным стандартам".⁴⁴ Пры гэтым, напрыклад, цытуемы праўладнымі СМІ⁴⁵ міжнародны назіральнік з Германіі Гунар Ліндэман, занесены⁴⁶ ў "Базу дадзеных аб палітычна прадужытых міжнародных назіральніках" Еўрапейскай платформы за дэмакратычныя выбары.⁴⁷

Такім чынам, умовы назірання на выбарах*2024 былі вельмі абмежаванымі і кантраляванымі. Для незалежных і апазіцыйных назіральнікаў магчымасці ажыццяўляць назіранне ў бяспечных умовах не было. Да назірання дапускаліся толькі палітычна прадужытыя мясцовыя і міжнародныя назіральнікі, вынікі назірання якіх не адлюстроўваюць рэальнага ходу выбарчага працэсу.

ПРАВОВАЯ БАЗА

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў* рэгуляваліся новай версіяй Выбарчага кодэкса, ім папярэднічалі заканадаўчыя пагаршэнні ўмоў для дзейнасці незалежных грамадскіх аб'яднанняў (уключна з палітычнымі партыямі) і СМІ, празмернымі абмежаваннямі свабоды выказвання меркаванняў і свабоды сходаў,⁴⁸ што захоўваюцца ўжо доўгі час. За год да адзінага дня галасавання было ўведзена патрабаванне перарэгістрацыі палітычных партый, у выніку з 16 партый у статусе зарэгістраваных (а значыць, паўнамоцных вылучаць сваіх кандыдатаў у дэпутаты) засталася ўсяго 4 (усе апазіцыйныя партыі былі ліквідаваныя). Гэтыя меры, у сукупнасці са зменамі ў ВК, звужалі кола суб'ектаў, якія могуць прыняць удзел у электаральнай кампаніі ў розных ролях.⁴⁹

З улікам змененай пасля канстытуцыйнага рэферэндуму 2022 года канфігурацыі цэнтральных органаў улады, гэтая электаральная кампанія з'яўляецца свайго роду "падрыхтоўкай" да фармавання новага "вышэйшага

⁴² ЦВК (@cikbelarus), "Наблюдатели из Польши и Франции отметили высокий уровень организации выборов в Беларуси", 25 лютага 2024 г. <https://t.me/cikbelarus/2253>

⁴³ ЦВК (@cikbelarus), "Независимый наблюдатель из Италии: никаких ограничений в выборе, о которых говорят западные СМИ, мы не увидели", 25 лютага 2024 г. <https://t.me/cikbelarus/2250>

⁴⁴ ЦВК (@cikbelarus), "Наблюдатель из Германии: голосование в Беларуси соответствует демократическим стандартам", 25 лютага 2024 г. <https://t.me/cikbelarus/2223>

⁴⁵ БелТА, "Наблюдатель из Германии: голосование в Беларуси соответствует демократическим стандартам", 25 лютага 2024 г. <https://www.belta.by/society/view/nabljudatel-iz-germanii-golosovanie-v-belarusi-sootvetstvuetdemokraticeskim-standartam-617608-2024/>

⁴⁶ EPDE, Database of politically biased election observers, Result: Gunnar Norbert Lindemann, <https://www.fakeobservers.org/biased-observation-database/details/lindemann-gunnar-norbert.html>

⁴⁷ EPDE, Database of politically biased election observers, <https://www.fakeobservers.org/politically-biased-electionobservers.html>

⁴⁸ Рэлевантныя змены апісаныя ў першай справаздачы кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары": "Сітуацыя перад выбарамі*2024", с. 2-3: <https://elections2024.spring96.org/be/news/113485>

⁴⁹ Там жа.

рэпрэзентатыўнага органа" — Усебеларускага народнага сходу.⁵⁰ У адпаведнасці са зменамі ў выбарчым заканадаўстве, выбары*2024 прадугледжваюць сумяшчэнне дзвюх кампаній — правядзенне выбараў* дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў восьмага склікання і дэпутатаў мясцовых Саветаў дэпутатаў дваццаць дзвятага склікання ў адзіны дзень галасавання ў апошнюю нядзелю лютага.

Сярод ключавых зменаў у выбарчым заканадаўстве:

уклучэнне ў кола асоб, якія валодаюць актыўным выбарчым правам грамадзян, якія ўтрымліваюцца пад вартай;

фармалізацыя немагчымасці рэалізаваць актыўнае выбарчае права за межамі Рэспублікі Беларусь, што аўтаматычна пазбавіла значную частку грамадзян, якія пакінулі краіну пасля 2020 г. у сувязі з рызыкай палітычна матываванага пераследу, магчымасці ўдзельнічаць у выбарах*;

значнае звужэнне кола асоб, якія валодаюць пасіўным выбарчым правам: права быць абранымі ў дэпутаты цяпер пазбаўленыя грамадзяне, якія маюць грамадзянства іншай дзяржавы, замежны ВНЖ ці іншы замежны дакумент, які прадстаўляе "права на льготы і перавагі". Кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў не могуць быць грамадзяне, у дачыненні да якіх маецца абвінаваўчы прысуд суда, які набыў законную моц. Кандыдатамі ў дэпутаты мясцовых Саветаў — грамадзяне, якія маюць не знятую або непагашаную судзімасць;⁵¹

дадаткова абмежаваныя магчымасці фінансавання расходаў на падрыхтоўку і правядзенне выбараў: забараняецца атрыманне дапамогі не толькі ад замежных дзяржаў і арганізацый, замежных грамадзян, але і ад арганізацый, якія атрымліваюць замежную бязвыплатную дапамогу (уклучна з пераводамі ад грамадзян Беларусі, якія знаходзяцца за межамі краіны больш за 183 дні ў годзе);

новая рэдакцыя ВК не забяспечвае грамадзянам практычную магчымасць быць дасведчанымі аб пайменным складзе выбарчых камісій, што дадаткова зніжае давер да выбарчага працэсу,

права быць нацыянальным назіральнікам распаўсюджваецца толькі на асоб, якія валодаюць выбарчым правам;

зноў уведзеная забарона на фатаграфаванне бюлетэняў.

⁵⁰ І дэпутаты Палаты прадстаўнікоў, і прадстаўнікі мясцовых Саветаў рознага ўзроўню ўваходзяць у склад Усебеларускага народнага сходу: Закон Рэспублікі Беларусь № 248-3 "Аб Усебеларускім народным сходзе", арт. 6, 7, 10: <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H12300248&p1=1>

⁵¹ Тамсама, с. 4

Асобныя змены, якія можна ацаніць як пазітыўныя — ажыццяўленне датэрміновага галасавання без перапынкаў, уключэнне грамадзян у спісы выбаршчыкаў да дня галасавання, фармалізацыя абавязку выбарчых камісій ствараць дадатковыя ўмовы для грамадзян з абмежаванымі фізічнымі магчымасцямі — не здольныя кардынальна змяніць агульную сітуацыю: у цэлым, унесеныя ў выбарчае заканадаўства змены па-ранейшаму не ўлічваюць рэкамендацыі БДПЧ АБСЕ,⁵² нацыянальных і міжнародных назіральнікаў⁵³ — наадварот, пагаршаюць сітуацыю, пазбаўляючы выбары* як мінімум элемента ўсеагульнасці ўжо на этапе рэгулявання.⁵⁴ Без належнага ўрэгулявання засталіся сістэмныя праблемы, якія неаднаразова адзначаліся назіральнікамі:

фармаванне выбарчых камісій, якое забяспечыла б гарантыі іх незалежнасці і бесстароннасці, уключна з разглядам пытання аб гарантаваным уключэнні ў склад камісій членаў, вылучаных усімі кандыдатамі — а таксама вырашэнне праблемы, выкліканай адсутнасцю выразных крытэрыяў абрання членаў камісій і якая дазваляе, у ліку іншага, прайграваць у іх складзе іерархічныя адносіны ўстаноў, якія накіроўваюць сваіх прадстаўнікоў у склад камісій;

празмерна шырокія абмежаванні для рэалізацыі пасіўнага выбарчага права,

адсутнасць прававых і адміністрацыйных мер, якія гарантуюць правядзенне электаральнай кампаніі без злоўжывання службовым становішчам, аказання ціску на дзяржаўных служачых і падтрымкі з боку дзяржаўных прадпрыемстваў або аб'яднанняў, якія субсідуюцца дзяржавай;

захоўваецца непразрыстасць працэсу рэгістрацыі кандыдатаў; магчымасць аўтаматычнай адмовы ў рэгістрацыі на падставе нязначных недакладнасцяў у дакументацыі; пазбаўленне кандыдата рэгістрацыі не з'яўляецца выключнай мерай, якая ўжываецца толькі ў выпадку сур'ёзных парушэнняў закона па рашэнні суда

адсутнасць незалежнай, бесстаронняй і прафесійнай праверкі справаздач аб фінансаванні перадвыбарнай кампаніі на падставе сумленных і аб'ектыўных крытэрыяў;

⁵² Рэкамендацыі БДПЧ АБСЕ даступныя ў Базе рэкамендацый па выбарах

<https://paragraph25.odhr.pl/search?dayOfElection=2019-11-17T00%3A00%3A00.000Z&numberOfTheRecommendationInTheFinalReport=1&numberOfTheRecommendationInTheFinalReport=55&projectBeneficiary=Belarus&typeOfElection=Parliamentary&yearOfElection=2019&yearOfElection=2019>

⁵³ <https://spring96.org/be/news/107872>

⁵⁴ Першая справаздача кампаніі "Праваабаронцы за свабодныя выбары": "Сітуацыя перад выбарамі*2024", с. 5-6: <https://elections2024.spring96.org/be/news/113485>

адсутнасць адэкватных сродкаў абароны ад злоўжыванняў падчас датэрміновага галасавання і галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў (гл. ніжэй);

адсутнасць мер, якія забяспечваюць кантраляваны і празрысты працэс падліку галасоў, уключна з бесперашкодным доступам назіральнікаў да гэтага працэсу, абвясчэнне і дэманстрацыю выбару на кожным бюлетэні падчас падліку галасоў, адкрытую падрыхтоўку выніковых пратаколаў, прадастаўленне копіі апошніх назіральнікам.

Нягледзячы на заявы прадстаўнікоў электаральнай адміністрацыі і Міжпарламенцкай асамблеі СНД,⁵⁵ дзеючае рэгуляванне па-ранейшаму не адпавядае, у тым ліку, частцы міжнародных стандартаў, што ўстанаўліваецца Канвенцыяй аб стандартах дэмакратычных выбараў, выбарчых правоў і свабод дзяржаў-удзельніц Садружнасці Незалежных Дзяржаў.⁵⁶

ВЫБАРЧЫЯ КАМІСІІ

Фармаванне тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК), акруговых выбарчых камісій (АВК) і ўчастковых выбарчых камісій (УВК) замацавала курс на абсалютны кантроль уладамі над усімі этапамі выбараў*2024.

Практычна поўная адсутнасць інфармацыі аб этапах фармавання выбарчых камісій, а таксама правах і магчымасцях, звязаных з імі, адрасаванае шырокаму колу выбаршчыкаў, з'яўляецца адной з праяў поўнай незацікаўленасці ўладаў у рэальным удзеле грамадзян у выбарчых працэсах.

Улады абмежавалі кола суб'ектаў, якія вылучалі сваіх прадстаўнікоў у склад камісій (у выніку рэпрэсій катастрафічна скарацілася колькасць грамадскіх аб'яднанняў; пасля перарэгістрацыі з 16 засталіся толькі 4 праўладныя палітычныя партыі); ва ўсіх створаных выбарчых камісіях адсутнічалі прадстаўнікі апазіцыйных партый і незалежных грамадскіх аб'яднанняў.

Доля прадстаўнікоў палітычных партый у складзе ТВК, АВК і УВК застаецца па-ранейшаму нязначнай (2,9%, 15,6% і 8,3% адпаведна) у параўнанні з доляй прадстаўнікоў грамадскіх аб'яднанняў (44,5%, 57,8% і 48,7% адпаведна).

⁵⁵ <https://www.belta.by/society/view/karpenko-k-vyboram-budut-obrazovany-1394-okruzhnye-i-territorialnyeizbiratelnye-komissii-601553-2023/>, <https://www.belta.by/society/view/mezhdunarodnye-nabljudateli-ot-mpa-sngvysoko-otsenili-organizatsiju-vyborov-v-belarusi-617414-2024/>, <https://www.belta.by/society/view/kosachev-vseuslovija-dlja-raboty-mezhdunarodnyh-nabljudatelej-na-vyborah-v-belarusi-obespecheny-617380-2024/>

⁵⁶ Застаюцца актуальнымі дэфекты нацыянальнага рэгулявання, якія супярэчаць згаданай Канвенцыі, апісаных ў Аналітычнай справаздачы па выніках назірання за выбарамі ў Палату прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу (2019 г.), с. 11, <https://elections2019.spring96.org/ru/news/95164>

Асноўным рэсурсам, якія забяспечваюць правядзенне выбараў*, як і раней, з'яўляюцца пяць найбуйнейшых грамадскіх аб'яднанняў (БРСМ, "Белая Русь", Саюз жанчын, Саюз ветэранаў, Фонд міру) і прафсаюзы, якія ўваходзяць у ФПБ, якія маюць (акрамя Фонду міру) з 2023 г. заканадаўча замацаваны асаблівы статус набліжанасці да дзяржавы; працэнт праходнасці вылучаных імі прадстаўнікоў у склад камісій складае 98,7% у ТВК, 99% у АВК і 98,4% ва УВК. Настолькі высокія працэнты праходнасці праўладных кандыдатаў у склады выбарчых камісій пацвярджаюць адміністрацыйны кантроль над фармаваннем камісій і накіраванасць рашэнняў аб зацвярджэнні іх складу.

Колькасць УВК і іх складу была скарачана пры павышэнні нагрузкі (адзіны дзень галасавання для выбараў* у Палату прадстаўнікоў і мясцовыя Саветы дэпутатаў) што можа сведчыць аб упэўненасці ў адміністрацыйнай кантраляванасці ўсіх працэсаў, а таксама аб нізкай палітычнай актыўнасці грамадства і нізкай яўцы, а таксама аб жаданні ўладаў уключыць у камісіі выключна лаяльных людзей.

Абноўленае заканадаўства дазваляе не публікаваць пайменныя спісы членаў УВК, што значна ўскладняе магчымасць ацаніць спецыфіку складу УВК, у прыватнасці тое, наколькі захоўваецца звыклы ўжо "вытворчы прынцып" фармавання выбарчых камісій, калі чальцы камісіі прадстаўляюць адзін і той жа працоўны калектыў, а іх непасрэдня начальнікі ўзначальваюць гэтыя выбарчыя камісіі.

ВЫЛУЧЭННЕ І РЕГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Вылучэнне і рэгістрацыя кандыдатаў прайшлі практычна пры поўнай адсутнасці палітычнай кампаніі як такой: не было інфармацыйнай кампаніі ад палітычных партый, у публічнай прасторы выбаршчыкаў не заклікалі падпісвацца за кандыдатаў.

Масавая ліквідацыя арганізацый грамадзянскай супольнасці, незалежных СМІ і захаванне ў прававым полі пасля перарэгістрацыі толькі 4 праўладных партый, г. зн. поўная зачыстка публічнай прасторы, не ўспрымаецца ўладамі як дастатковая гарантыя ад выказвання розных палітычных меркаванняў: у цяперашняй выбарчай кампаніі скарацілася колькасць месцаў для збору подпісаў, каб нават у зачышчаным палітычным клімаце не было магчымасці збіраць подпісы ў людных і зручных месцах; пры гэтым некаторыя асабліва прывіляваныя кандыдаты, нягледзячы на забароны, іх беспакarana парушалі.

Вылучэнне кандыдатаў з дапамогай збору подпісаў у адрозненне ад іншых спосабаў, не прадугледжвае фармальнай прывязкі да дзяржаўных ці палітычных структураў, але нават яно ўспрымалася як небяспечнае, бо любая

альтэрнатыўная пазіцыя практычна напэўна прывядзе да палітычных пераследаў, якія ўлады працягваюць актыўна ўжываць у адносінах да нязгодных. У выніку створанай уладамі атмасферы страху, незалежныя кандыдаты не балатаваліся нават з дапамогай збору подпісаў; вядома пра адну няўдалую спробу зарэгістравацца кандыдатам у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў, зробленую лідарам ліквідаванай партыі "Зялёныя"; актыўнасць па вылучэнні шляхам збору подпісаў выбаршчыкаў у параўнанні з мінулымі выбарамі ў Палату прадстаўнікоў знізілася амаль у тры разы; а ў мясцовыя саветы дэпутатаў – у паўтара раза.

Амаль усе ініцыятыўныя групы былі зарэгістраваныя: на ўзроўні выбараў* у Палату прадстаўнікоў толькі па 2 заявах прынята рашэнне аб адмове ў рэгістрацыі (адно з іх – адзінаму, мяркуючы па даступнай інфармацыі, незалежнаму кандыдату, лідару ліквідаванай партыі "Зялёныя"); на ўзроўні выбараў* у мясцовыя Саветы 8 заяў было адклікана, 19-ці адмоўлена ў рэгістрацыі, у дачыненні да 1 заявы прынята рашэнне аб адмене рэгістрацыі.

Пікетныя зборы подпісаў праходзілі не вельмі актыўна, хутчэй для стварэння бачнасці, а ў некаторых гарадах наогул не былі прыкметныя; шэраг сведчанняў і абставінаў збору подпісаў кажа аб высокай ступені адміністрацыйнага кантролю, актыўным выкарыстанні адміністрацыйнага рэсурсу, якое хутчэй накіраванае не на масавае прыцягненне выбаршчыкаў, а на імітаванне палітычнай актыўнасці і на спрашчэнне працы ініцыятыўных груп.

У адсутнасць незалежных назіральнікаў у выбарчых камісіях, ацаніць працэс збору подпісаў было цяжка; інфармацыйнае яго асвятленне адбывалася на мінімальным узроўні; у цэлым, праверка большасцю выбарчых камісій подпісаў выбаршчыкаў і дадзеных пра кандыдатаў, якія ўтрымліваліся ў анкетах і дэкларацыях аб даходах і маёмасці, праходзіла непразрыста і негалосна.

Усяго было вылучана 298 кандыдатаў у дэпутаты ў Палату прадстаўнікоў, што значна саступае паказчыку папярэдняй выбарчай кампаніі (703).

Доля жанчын сярод вылучаных кандыдатамі ўзрасла на 6,9%: з 25,7% (181 чалавек) у 2019 годзе да 32,6% (97 чалавек) у 2024 годзе.

16 студзеня 2024 г. старшыня ЦВК Ігар Карпенка заявіў, што дакументы на рэгістрацыю кандыдатамі ў дэпутаты падалі 92 (менавіта такая колькасць жанчын-кандыдатак зарэгістравана) жанчыны.⁵⁷ На выбары ў мясцовыя

⁵⁷ БелТА, "Карпенко: в стране выдвинуты 298 кандидатов в депутаты Палаты представителей", 16 студзеня 2024 г. <https://www.belta.by/society/view/karpenko-v-strane-vydvinuto-298-kandidatov-v-deputaty-palaty-predstavitelej610081-2024/>

Саветы дэпутатаў было вылучана 18 996 кандыдатаў.⁵⁸ Аднак пазней лічбы былі скарэктаваныя.⁵⁹

Было вылучана 18 999 прэтэндэнтаў у кандыдаты ў дэпутаты мясцовых Саветаў, што значна менш у параўнанні з мінулай кампаніяй, пры гэтым у параўнанні з выбарамі 2018 г. зменшылася на 15,7% колькасць кандыдатаў, вылучаных грамадзянамі шляхам збору подпісаў, і павялічылася на 19,5% колькасць кандыдатаў, вылучаных палітычнымі партыямі.

Значна знізілася актыўнасць па вылучэнні кандыдатаў у цэлым; у адрозненне ад 2019 г., калі з улікам апазіцыйных партый, было вылучана 424 кандыдаты, у гэтай кампаніі істотна прыкметная адсутнасць незалежных кандыдатаў.

Зарэгістравана 265 кандыдатаў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў пры самым нізкім працэнце адмоваў (8,4%), што паказвае на перадвызначанасць працэсаў вылучэння. Мяркуючы па ўсім уладамі былі пастаўлена задача мець 2 кандыдатуры ў выбарчым бюлетэні на кожнай акрузе, для таго каб забяспечыць фармальную канкурэнтнасць. Адклікана заяў аб жаданні балатавацца – 8, адмоўлена ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты – 25.

Зарэгістравана 18 802 кандыдаты ў дэпутаты мясцовых Саветаў пры захаванні тэндэнцыі мінулых цыклаў з нізкім адсоткам адмоваў (0,65%). Сярэдняя колькасць зарэгістраваных кандыдатаў на пасялковым узроўні – роўна адзін кандыдат на месца і 1,2 кандыдата на акругу на сельскім узроўні, г. зн. практычна безальтэрнатыўныя выбары*, што паказвае на адсутнасць палітычнай ініцыятывы і таксама з'яўляецца следствам атмасферы страху, і вельмі высокую ступень адміністрацыйнага кантролю (загадзя ўзгодненыя спісы кандыдатаў). Адклікана заяў аб згодзе балатавацца – 78, адмоўлена ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты – 119.

Аналіз спісаў зарэгістраваных кандыдатаў дазваляе канстатаваць яго цалкам "наменклатурны" характар: большасць кандыдатаў займаюць кіруючыя пасады, амаль адсутнічаюць кандыдаты рабочых прафесій. У адрозненне ад мінулых выбарчых цыклаў усіх кандыдатаў можна назваць праўладнымі, палітычная барацьба паміж імі адсутнічала.

Доля зарэгістраваных жанчын-кандыдатак у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў узрасла да 34,7%, што больш чым у 2019 г. (27%); доля жанчын-кандыдатак у

⁵⁸ БелТА, "Карпенко: в кандидаты в местные Советы депутатов выдвинуты 18 996 человек", 16 студзеня 2024 г. <https://www.belta.by/society/view/karpenko-v-kandidaty-v-mestnye-sovety-deputatov-vydvynuty-18-996-chelovek610110-2024/>

⁵⁹ ЦВК, "Игорь Карпенко рассказал международным наблюдателям о регистрации кандидатов в депутаты", 24 лютага 2024 г. <https://rec.gov.by/ru/from-telegram-ru/view/igor-karpenko-rasskazal-mezhdunarodnymnabljudateljam-o-registratsii-kandidatov-v-deputaty-1547-2024>

дэпутаты мясцовых Саветаў узрасла да 53,7%, што таксама больш, чым у 2018 г. (49,1%).

Адзначаны рэзкі рост партыйнага прадстаўніцтва за кошт створанай у 2023 г. Беларускай партыі "Белая Русь": яе членамі з'яўляюцца 42,3% кандыдатаў у Палату прадстаўнікоў і 27,6% кандыдатаў у мясцовыя Саветы, пры гэтым імітацыйны характар такой партыйнасці відавочны з наяўнасці значнай колькасці акругаў, дзе супрацьстаяць адзін аднаму чальцы гэтай партыі.

Доля дзеючых дэпутатаў мясцовых Саветаў, што пераабіраюцца, знізілася да 39% (у 2018 г. – 46,7%); у Палату прадстаўнікоў зарэгістравана 20 дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і 31 дзеючы дэпутат мясцовых Саветаў, што значна менш мінулага цыклу (2019 г. – 32 дэпутаты Палаты прадстаўнікоў; 66 дэпутатаў мясцовых Саветаў).

ПЕРАДВЫБАРНАЯ АГІТАЦЫЯ

Перыяд агітацыі праходзіў ва ўмовах адміністрацыйна кантраляванай імітацыі палітычнай барацьбы паміж спрэс праўладнымі кандыдатамі. На перадвыбарчую агітацыю было адведзена ўсяго 24 дні, крытычна мала часу, улічваючы, што толькі ў перыяд агітацыі кандыдаты могуць прадэманстраваць выбаршчыкам свае праграмы і заклікаць галасаваць за іх. Тым не менш, вылучэнне такога нязначнага перыяду часу на агітацыю ўкладаецца ў агульную палітыку ўладаў на выбарах*2024 прапагандаваць важнасць удзелу ў галасаванні, але не казаць па сутнасці аб выбарах*, пра кандыдатаў у дэпутаты ды іх праграмы.

Агітацыйныя пікеты, нягледзячы на спрошчаны парадак іх правядзення, на гэтых выбарах* практычна не выкарыстоўваліся кандыдатамі. Вулічныя мерапрыемствы разглядаліся ўладамі як патэнцыйная пагроза, былі забароненыя ў найбольш наведвальных частках гарадоў і калі праводзіліся, то ва ўмовах, практычна, нябачнасці. Тыя рэдкія перадвыбарчыя пікеты, якія праводзіліся па краіне, былі малалікімі і аформленымі дзяржаўнай атрыбутыкай, таму было складана вызначыць, у падтрымку якога кандыдата яны праводзіліся.

Агітацыйная кампанія большасці кандыдатаў вялася пераважна ў форме сустрэч з выбаршчыкамі ў актавых залах устаноў і прадпрыемстваў, часцяком у працоўны або абедзенны час. Удзел выбаршчыкаў у такіх сустрэчах забяспечваўся адміністрацыйна, а ўтрыманне такіх сустрэч набывала характар "ідэалагічных лекцый" і служыла адзінай мэце – стварэнню бачнасці грамадскай цікавасці да кандыдатаў, іх праграмаў ды іх адказаў на пытанні выбаршчыкаў.

Перадвыбарчыя праграмы кандыдатаў і асвятленне перыяду агітацыі ў дзяржаўных СМІ з'яўляюцца яркімі індыкатарамі аўтарытарнай палітычнай сістэмы, дзе мала месца для рэальнага палітычнага разнастайнасці або крытычнага абмеркавання. Праграмы кандыдатаў, якія рэхам адлюстроўваюць адны і тыя ж тэмы і каштоўнасці, якія падтрымліваюцца ўладамі, сведчаць аб значным абмежаванні палітычнага дыялогу і адсутнасці сапраўднага спаборніцтва ідэй. Арыентаванасць на публікацыі праграм у друкаваных СМІ⁶⁰ свядома зніжае магчымасці выбаршчыкаў азнаёміцца з праграмамі. Пры гэтым, у Інтэрнэце знайсці перадвыбарчыя праграмы вельмі цяжка, а ў друкаваных СМІ частка перадвыбарных праграм не была апублікаваная наогул.

Асвятленне этапу агітацыі ў дзяржаўных СМІ, засяроджанае на неабходнасці ўдзелу ў выбарах без сапраўднага прадстаўлення адрозненняў паміж кандыдатамі, дадаткова звужае здольнасць выбаршчыкаў прымаць абгрунтаваныя рашэнні. Прадастаўленне кандыдатам эфірнага часу на дзяржаўным тэлебачанні і фармальнае правядзенне тэледабатаў выступаюць як элементы, закліканыя стварыць ілюзію дэмакратычнага выбарчага працэсу, аднак на практыцы прадстаўленыя 3 хвіліны эфіру на дэбатах не дазваляюць кандыдатам адэкватна прадставіць свае праграмы, абмеркаваць адрозненні ў падыходах і пераканаўча аргументаваць сваю пазіцыю.

ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ

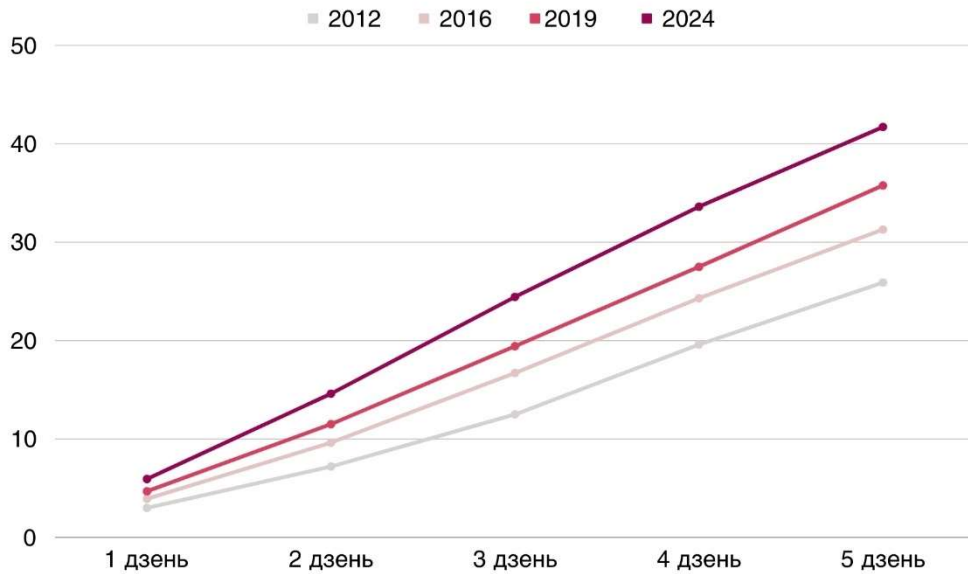
Датэрміновае галасаванне ў адпаведнасці з заканадаўствам доўжылася 5 дзён: 20-24 лютага 2024 г. афіцыйная яўка выбаршчыкаў на датэрміновае галасаванне склала рэкордныя 41,71%.⁶¹ Папярэднія выбары Палаты прадстаўнікоў паказваюць як фармавалася тэндэнцыя росту афіцыйнай яўкі на датэрміновым галасаванні:

выбары ў Палату прадстаўнікоў	2024	2019	2016	2012
1 дзень папярэдняга галасавання	5.94%	4.69%	3.92%	3.00%
2 дзень папярэдняга галасавання	14.61%	11.51%	9.63%	7.20%
3 дзень папярэдняга галасавання	24.44%	19.43%	16.71%	12.50%
4 дзень папярэдняга галасавання	33.61%	27.50%	24.31%	19.60%
5 дзень папярэдняга галасавання	41.71%	35.77%	31.29%	25.90%

⁶⁰ Кандыдатам прадстаўляецца магчымасць бясплатна апублікаваць праграму толькі ў друкаваных СМІ (ч. 2 с. 46).

⁶¹ ЦВК, Звесткі аб датэрміновым галасаванні 20-24 лютага 2024 г.: <https://www.rec.gov.by/ru/newsru/view/dosrochnoe-golosovanie-1494/>

РОСТ % АФІЦЫЙНАЙ ЯЎКІ НА ДАТЭРМІНОВЫМ ГАЛАСАВАННІ

Як і ў папярэднія выбарчыя кампаніі, датэрміновае галасаванне мела адміністрацыйна-мабілізацыйны, прымусовы і справаздачны характар. Нягледзячы на тое, што ВК вызначае датэрміновае галасаванне як экстраардынарную меру, якая павінна выкарыстоўвацца пры немагчымасці выбаршчыка прагаласаваць у асноўны дзень, улады традыцыйна выкарыстоўваюць кардынальна іншы падыход.

53-ці артыкул ВК, які прадстаўляе выбаршчыкам, у якіх няма магчымасці ўзяць удзел у галасаванні ў дзень выбараў, не раней чым за пяць дзён да асноўнага дня галасавання ва ўмовах, якія выключаюць кантроль за яго волевыяўленнем, запоўніць у памяшканні ўчастковай камісіі бюлетэнь і апусціць яго ў апячатаную асобную скрыню для галасавання. Важна адзначыць, што заканадаўства па-ранейшаму не патрабуе афіцыйнага пацвярджэння прычын немагчымасці выбаршчыка прыйсці ў памяшканне для галасавання ў дзень выбараў. Датэрміновае галасаванне ажыццяўляецца з 12 да 19 гадзін без перапынку ў прысутнасці не менш двух чальцоў участковай камісіі. У першы дзень датэрміновага галасавання скрыні для галасавання павінны пламбавацца або апячатвацца ў парадку, аналагічным асноўнаму дню галасавання.

У перыяд датэрміновага галасавання штодня, пасля заканчэння часу правядзення галасавання, старшыня або намеснік старшыні ўчастковай камісіі заляпляе прарэз для апускання бюлетэняў у скрыні для галасавання лістом паперы. Старшыня або намеснік старшыні і чалец участковай камісіі ставяць на ім подпісы. Ускрыццё прарэза для апускання бюлетэняў у скрыні для галасавання праводзіцца штодня перад пачаткам датэрміновага галасавання тымі ж асобамі. Пры заклеиванні і выкрыцці прарэза для апускання бюлетэняў у скрыні для галасавання маюць права прысутнічаць назіральнікі ды прадстаўнікі СМІ. Захоўванне скрыні для галасавання забяспечваецца старшынёй участковай камісіі. У перыяд датэрміновага галасавання штодня старшыня або намеснік старшыні ўчастковай камісіі складае пратакол, у якім паказваюцца колькасць атрыманых УВК бюлетэняў, колькасць грамадзян, якія атрымалі бюлетэні для галасавання (у апошні дзень датэрміновага галасавання — агульная колькасць грамадзян, якія атрымалі бюлетэні для галасавання), колькасць сапсаваных бюлетэняў і колькасць нявыкарыстаных бюлетэняў. Пратакол падпісваецца старшынёй або намеснікам старшыні і чальцом камісіі, яго копія пратакола павінна быць вывешана для ўсеагульнага азнаямлення ў памяшканні ўчастковай камісіі. Датэрміновае галасаванне не праводзіцца на ўчастках для галасавання, утвораных у месцах часовага знаходжання выбаршчыкаў (у лякарнях, санаторыях, дамах адпачынку і гэтак далей).

Важна адзначыць, што, з улікам практык злоўжыванняў у папярэдніх электаральных кампаніях, вышэйзгаданых мер недастаткова для забеспячэння празрыстасці і сумленнасці працэсу датэрміновага галасавання: сярод іншага, яны не гарантуюць недатыкальнасць пятак і выбарчых матэрыялаў, абарону ад штучнага завышэння яўкі і ўкідаў бюлетэняў, бесперашкодны доступ назіральнікаў да спісаў выбаршчыкаў і пратаколаў (уключна з правам фатаграфавання апошніх); адсутнасць кворуму членаў УВК зніжае ўзровень кантраляванасці працэсу.

З сістэмаўтваральных дзеянняў уладаў відавочна, што мэтай датэрміновага галасавання, як і раней, з'яўляецца дасягненне і дэманстрацыя як мага больш высокай яўкі выбаршчыкаў. Этап датэрміновага галасавання застаецца адным з найбольш праблемных этапаў выбарчага працэсу ў Беларусі і стварае шырокія магчымасці для выкарыстання адміністрацыйнага рэсурсу, штучнага павышэння яўкі і фальсіфікацый, якія здзяйсняюць сябры камісій.

Імкненне павялічыць яўку, сфальсіфікаваць галасы і забяспечыць поўны кантроль над працэсам галасавання, ярка выявілася ў актыўнай прапагандзе датэрміновага галасавання. Таксама і падчас датэрміновага галасавання, з 20 па 24 лютага, улады актыўна праводзілі агітацыйныя мерапрыемствы, якія

заклікаюць выбаршчыкаў прагаласаваць датэрмінова – гэта пікеты⁶² і забавляльныя масавыя мерапрыемствы,⁶³ ідэалагічныя сустрэчы са студэнтамі⁶⁴ і "адзіныя дні інфармавання" з працоўнымі калектывамі,⁶⁵ шматлікія публікацыі дзяржслужачых і дзяржаўных органаў у сваіх сацыяльных сетках,⁶⁶ а таксама шматлікія публікацыі ў мясцовых праўладных СМІ.⁶⁷

З 20 па 24 лютага былі зробленыя і практычныя крокі да арганізацыі масавага ўдзелу ў галасаванні, уключна з мабілізацыяй пенсіянераў,⁶⁸ спартсменаў,⁶⁹ дзяржслужачых, работнікаў бюджэтных арганізацый і прадпрыемстваў. Асабліва актыўна ўключаліся навучэнцы ва ўстановах адукацыі: студэнты і бацькі школьнікаў. Для ўваходу ў будынак, дзе размешчаны выбарчыя ўчасткі, дзяжурныя старшакласнікі, якія гатовыя былі праводзіць выбаршчыкаў на выбарчы ўчастак. Кіраўнікі бюджэтных арганізацый давалі справаздачу перад вышэйстаячымі службовымі асобамі аб забеспячэнні высокай яўкі падчас датэрміновага галасавання,⁷⁰ а таксама паведамляецца, што дырэктары школ мелі "графік" датэрміновага галасавання са справаздачнасцю перад аддзелам адукацыі.

Для стымулявання ўдзелу ў датэрміновым галасаванні ўлады традыцыйна звярталіся як да заахвочванняў, так і да пагроз у дачыненні да выбаршчыкаў. Напрыклад, студэнтам за галасаванне датэрмінова абяцалі вольны ад вучобы дзень, галасаванне замест заняткаў, за адмову ад галасавання датэрмінова пагражалі праблемамі з вучобай.⁷¹ Маладым людзям, якія прагаласавалі ўпершыню і датэрмінова, чальцы выбарчых камісій дарылі падарункі ў выглядзе канцылярскіх прылад і канстытуцый, а таксама некаторым выбаршчыкам былі ўручаны падарункі.⁷² Вядома, што на асобных заводах, установах адукацыі і аховы здароўя работнікам пагражалі непадаўжэннем кантракту, калі яны не прагаласуюць датэрмінова. Студэнтам і працаўнікам, якія пражываюць у інтэрнатах, пагражалі непрадастаўленнем месца ў

⁶² "У рэгіёнах Міншчыны праводзяць пікеты ў "падтрымку выбараў":

<https://spring96.org/be/news/114443>

⁶³ "На прапаганду датэрміновага галасавання кінутыя ўсе сілы": <https://spring96.org/ru/news/114518>

⁶⁴ "Па ўсёй Магілёўскай вобласці студэнтам "настойліва рэкамендуець" прагаласаваць датэрмінова":

<https://spring96.org/be/news/114516>

⁶⁵ "Як на Віцебшчыне праходзіць апошні тыдзень перад галасаваннем":

<https://spring96.org/be/news/114511>

⁶⁶ "Першы дзень датэрміновага на Гарадзеншчыне": <https://spring96.org/be/news/114461>

⁶⁷ "У Рагачове датэрмінова прагаласавалі практычна ўсе прадстаўнікі мясцовай наменклатуры":

<https://spring96.org/be/news/114536>

⁶⁸ "Турпаход" па выбарчых участках": <https://elections2024.spring96.org/be/news/114532>

⁶⁹ "Галасуем – камандай, бюлетэні – не фоткаем": <https://elections2024.spring96.org/be/news/114490>

⁷⁰ "Гомельшчына па выніках двух дзён датэрміновага галасавання ў лідарах":

<https://spring96.org/be/news/114489>

⁷¹ "Па ўсёй Магілёўскай вобласці студэнтам "настойліва рэкамендуець" прагаласаваць датэрмінова":

<https://spring96.org/be/news/114516>

⁷² "Календары, Канстытуцыя і... гарбата: як завабліваюць на ўчасткі для галасавання на Берасцейшчыне":

<https://elections2024.spring96.org/be/news/114531>

інтэрнаце ў наступным годзе. Паведамляецца, што дзяжурныя па інтэрнатах абыходзілі пакоі са спісам тых, хто не ўзяў удзел у датэрміновым галасаванні. Таксама вядома пра выпадкі арганізаванага галасавання асуджаных да абмежавання волі ва ўстановах адкрытага тыпу.

ГАЛАСАВАННЕ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ (УКЛЮЧНА З ГАЛАСАВАННЕМ ПА МЕСЦЫ ЗНАХОДЖАННЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ) І ПАДЛІК ГАЛАСОЎ

Участковыя камісіі не пазней чым за 10 дзён да выбараў абавязаны апавясціць выбаршчыкаў пра дзень выбараў, час і месца галасавання, нумар тэлефона камісіі, а таксама накіраваць выбаршчыкам інфармацыю пра кандыдатаў у дэпутаты, прадстаўленую адпаведнай выбарчай камісіяй.⁷³ Галасаванне праводзіцца з 8 да 20 гадзін. На ўчастках у вайсковых частках, месцах часовага знаходжання выбаршчыкаў (бальніцы, санаторыі, дамы адпачынку ды іншыя месцы часовага знаходжання) участковыя камісіі могуць абвясціць галасаванне скончаным раней за 20 гадзін, калі прагаласавалі ўсе выбаршчыкі, уключаныя ў спіс. Згодна з артыкулам 51 ВК, галасаванне павінна праводзіцца ў спецыяльна адведзеных памяшканнях, у якіх павінны быць абсталяваны ў дастатковай колькасці кабіны або пакоі для таёмнага галасавання, вызначаныя месцы выдачы бюлетэняў і ўстаноўленыя скрыні для галасавання (апошнія ўсталёўваюцца так, каб галасуючыя падчас падыходу да іх абавязкова праходзілі праз кабіны або пакоі для таёмнага галасавання і знаходзіліся ў полі зроку чальцоў участковай камісіі, назіральнікаў і дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў, чальцоў Савета Рэспублікі, дэпутатаў мясцовых Саветаў, якія назіраюць за выбарамі).

У дзень выбараў, перад пачаткам галасавання скрыні для галасавання правяраюцца, пламбіруюцца або апячатваюцца старшынёй УВК у прысутнасці не менш за дзве траціны складу камісіі. Кожны выбаршчык галасуе асабіста, галасаванне за іншых асоб не дапускаецца.⁷⁴ Бюлетэнь для галасавання выдаецца выбаршчыку на падставе спісу грамадзян, якія маюць права ўдзельнічаць у выбарах, пасля прад'яўлення пашпарта грамадзяніна Рэспублікі Беларусь (ідэнтыфікацыйнай карты грамадзяніна) ці іншага вызначанага ЦВК дакумента.⁷⁵ Пры атрыманні бюлетэня выбаршчык распісваецца ў адпаведнай графе названага спісу. Пры галасаванні на выбарах выбаршчык ставіць любую пазнаку ў пустым квадраце, размешчаным справа ад прозвішча таго кандыдата, за якога ён галасуе. Калі выбаршчык галасуе супраць усіх кандыдатаў, ён ставіць любую пазнаку ў пустым квадраце,

⁷³ ВК, ст. 50, <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk0000370>

⁷⁴ 74 ВК, ст. 52.

⁷⁵ <https://rec.gov.by/ru/election-schedule-ru/view/elections-2024-edg>

размешчаным справа ад радка "супраць усіх кандыдатаў". У адзіны дзень галасавання выбаршчык атрымлівае і запаўняе асобна бюлетэнь па выбарах дэпутата Палаты прадстаўнікоў і бюлетэнь (або бюлетэні) па выбарах дэпутата мясцовага Савета і апускае іх у скрыню для галасавання. З 2023 г. забараняецца выносіць выдадзены бюлетэнь за межы памяшкання для галасавання, а таксама ажыццяўляць фота- і відэаздымку запоўненага бюлетэня.⁷⁶

Выбарчае заканадаўства па-ранейшаму прадугледжвае ўразлівую для злоўжыванняў пры існуючым рэгуляванні магчымасць галасавання па месцы знаходжання выбаршчыка. Згодна з артыкулам 54 ВК, УВК абавязаная забяспечыць магчымасць удзельнічаць у галасаванні выбаршчыкам, якія па стане здароўя або па іншых уважлівых прычынах не могуць прыйсці ў дзень выбараў у памяшканне для галасавання. У гэтых мэтах у УВК павінна быць не больш за тры пераносных скрынь для галасавання (колькасць скрынь можа быць павялічана — не больш чым на дзве).⁷⁷ Па вуснай або пісьмовай просьбе выбаршчыкаў, УВК даручае не менш чым двум членам камісіі арганізаваць у дзень выбараў галасаванне па месцы знаходжання гэтых асоб, прычым афіцыйнага пацвярджэння прычын немагчымасці прыйсці ў памяшканне для галасавання не патрабуецца. Выбаршчыкі маюць права звярнуцца з просьбай аб арганізацыі галасавання па месцы іх знаходжання, у тым ліку ў дзень галасавання — не пазней, чым за дзве гадзіны да заканчэння часу галасавання. Гэтае рэгуляванне не забяспечвае абарону ад злоўжыванняў, якія адзначаліся ў папярэдніх кампаніях, інструментам галасавання па месцы знаходжання выбаршчыка.⁷⁸

Яўка

У традыцыях аўтарытарнай дзяржавы, улады разглядаюць яўку як доказ агульнай легітымацыі. Кожныя выбары ператвараюцца ў своеасаблівую плебісцытарную працэдуру, пры якой сам факт візіту выбаршчыка на выбарчы ўчастак з'яўляецца сведчаннем даверу дзяржаве. Адпаведна ўлады прыкладваюць асаблівыя намаганні для арганізацыі рэальнай яўкі (гл. аб адміністрацыйным прымусе вышэй) і для стварэння карцінкі масавай актыўнасці выбаршчыкаў. Лічбы яўкі з'яўляюцца адзінымі, якія сістэмна агучваюцца ЦВК у дзень галасавання, але ў адсутнасць незалежных

⁷⁶ Ст. 52 ВК

⁷⁷ Гл. працэдуру ў арт. 54 ВК

⁷⁸ Гл., у прыватнасці, Выніковую справаздачу па назіранні за выбарамі місіі БДПЧ у межах кампаніі 2019 г., с.33-34: https://www.osce.org/files/f/documents/f/6/450163_0.pdf

назіральнікаў ацаніць рэальнасць заяўленых уладамі лічбаў не ўяўляецца магчымым:

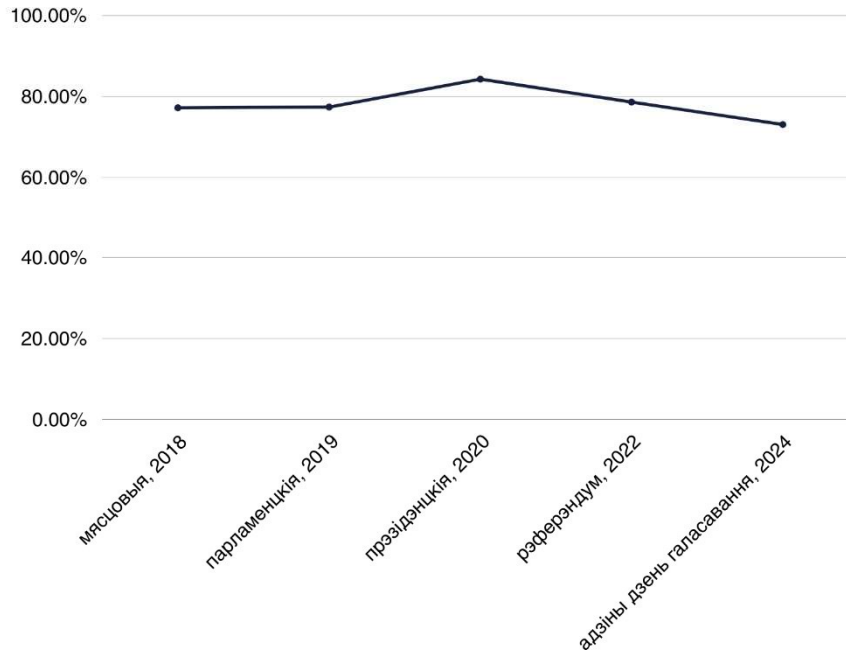
Час у дзень галасавання 25 лютага 2024 г.	Афіцыйная яўка
9:00	43.64%
12:00	50.97%
14:00	59.17%
16:00	65.40%
18:00	70.29%
20:00	73.09%

Пры гэтым, па сведчаннях многіх выбаршчыкаў, якія прыйшлі на ўчастак у канцы дня галасавання, на аркушах рэгістрацыі подпісаў вельмі няшмат, што не можа быць праўдай: з улікам заяўленай яўкі ў 73% з 15 радкоў на лісце як мінімум 10 у сярэднім павінны быць запоўненыя.

Пры тым, што яўка на датэрміновым галасаванні ў 2024 г. была самай высокай з усіх кадэнцый Палаты прадстаўнікоў, выніковая афіцыйная яўка з'яўляецца самай нізкай з папярэдніх кампаній 5 гадоў, саступаючы нават кампаніі мясцовых выбараў 2018 г. :

	2024	2022 (рэферэндум)	2020 (прэзідэнцкія выбары)	2019 (выбары Палаты прадстаўнікоў)	2018 (мясцовыя выбары)
яўка	73.09%	78.63%	84.30%	77.40%	77.23%

% АФІЦЫЙНАЙ ЯЎКІ НА РОЗНЫХ ВЫБАРАХ

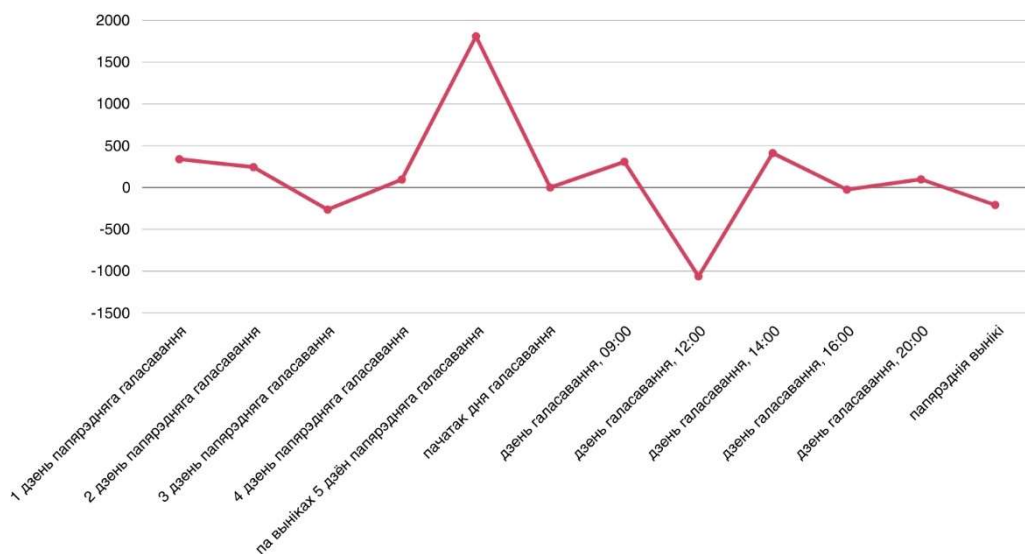

Яшчэ адзін крытэр, па якім ЦВК адчытваўся, гэта змена агульнай колькасці выбаршчыкаў. Артыкул 21 ВК устанаўлівае, што спісы павінны быць гатовыя за 15 дзён да дня галасавання (за 2 дні ў месцах часовага знаходжання, напрыклад у бальніцах), але таксама дапускае магчымасць змяненне агульнай колькасці выбаршчыкаў, якое адбываецца, у тым ліку і ў дзень галасавання (не ўнесеныя ў спіс выбаршчыкаў, але зарэгістраваныя на тэрыторыі ўчастка для галасавання выбаршчыкі). У той жа час хаатычны характар змены гэтага спісу ў даволі значных межах альбо кажа аб нядбайнасці пры складанні спісаў на падставе базы дадзеных аб месцы рэгістрацыі (пражывання) грамадзян, альбо аб маніпуляцыях:

	Агульная колькасць выбаршчыкаў	Розніца з папярэднім значэннем
Першапачатковая лічба, абвешчаная ЦВК	6,913,965	
1 дзень папярэдняга галасавання	6,913,626	339
2 дзень папярэдняга галасавання	6,913,382	244
3 дзень папярэдняга галасавання	6,913,646	-264
4 дзень папярэдняга галасавання	6,913,550	96
па выніках 5 дзён папярэдняга галасавання	6,911,742	1,808

Пачатак дня галасавання	6,911,742	0
9:00	6,911,434	308
12:00	6,912,497	-1,063
14:00	6,912,085	412
16:00	6,912,110	-25
20:00	6,912,115	-5
Папярэднія вынікі	6,912,221	-106

ДЫНАМІКА КОЛЬКАСЦІ ВЫБАРШЧЫКАЎ У ПАРАЎНАННІ З ПЕРШАПАЧАТКОВА ЗАЯЎЛЕНАЙ ЦВК

Умовы галасавання

Агульны рэпрэсіўны фон,⁷⁹ як і пераслед⁸⁰ і прымус да публічных выбачэнняў⁸¹ удзельнікаў пратэстаў, выкліканых нязгодай з афіцыйна абвешчанымі вынікамі папярэдніх выбараў 2020 года, а таксама публічнае ўзбуджэнне крымінальнай справы за нібыта "спробу зрыву" рэферэндуму 2022

⁷⁹ Гл. справаздачу кампаніі аб сітуацыі перад выбарамі*2024:

<https://elections2024.spring96.org/be/news/113485>

⁸⁰ З пачатку выбарчай кампаніі 2020 года ПЦ "Вясна" вядома пра больш за 4 500 асуджаных і, як мінімум, 5 736 фігурантаў (у тым ліку падазраваных, абвінавачаных ці ўжо асуджаных) палітычна матываваных крымінальных спраў. Гл. <https://spring96.org/ru/news/114233>

⁸¹ Медыазона Беларусь, «Близкий к силовикам канал опубликовал видео с участницей протестов, которая целует красно-зеленый флаг», 7 февраля 2024 г., <https://strangling-rods-355181.appspot.com/news/2024/02/07/kiss>

года,⁸² закліканы адназначна паказаць грамадству недапушчальнасць выказвання якой-небудзь крытыкі або нязгоды падчас выбараў*2024.

Працягваючы такую логіку, выбары*2024 праходзілі ва ўмовах узмоцненай прысутнасці сілавых структур. Начальнік галоўнага ўпраўлення аховы правапарадку і прафілактыкі міліцыі грамадскай бяспекі МУС Аляксандр Купчэня, правёў прэс-канферэнцыю,⁸³ прысвечаную забеспячэнню бяспекі падчас выбараў*, дзе распавёў аб правядзенні для супрацоўнікаў міліцыі спецыяльных трэнінгаў па рэагаванні на парушэнні выбарчага працэсу, а таксама паведаміў аб фармаванні "добраахвотных дружын" на час правядзення выбараў* з чальцоў БРСМ і ветэранаў міліцыі. Дзяржаўны тэлеканал "СТВ" апублікаваў відэа, дзе супрацоўнікі міліцыі дэманструюць, як будуць затрымліваць на выбарчых участках пратэстоўцаў альбо выбаршчыкаў, якія паспрабавалі сфатаграфавать свой бюлетэнь.⁸⁴

На ўсіх участках для галасавання знаходзіліся супрацоўнікі міліцыі,⁸⁵ было ўстаноўлена відэаназіранне і "трывожныя кнопкі" для чальцоў камісій.⁸⁶ Пры гэтым, участкі абсталяваны адкрытымі кабінкамі, якія дазваляюць сачыць за тым, што ў іх адбываецца. Такая практыка ўзнікла ў 2020 г. як супрацьэпідэмічная мера, але цяпер стала агульнапрынятай мерай узмацнення кантролю за паводзінамі выбаршчыкаў у кабінцы для галасавання, асабліва за спробамі фатаграфавать бюлетэнь.

З іншага боку, выбарам*2024 папярэднічала шырокая актыўнасць ЦВК, выканкамаў і ўстаноў сацыяльнай сферы па правядзенні адукацыйна-асветніцкіх мерапрыемстваў па "патрыятычным выхаванні моладзі". А сіламі ўстаноў адукацыі, дзе размешчаны выбарчыя ўчасткі, з дапамогай розных канцэртаў і акцый⁸⁷ вакол выбараў актыўна стваралася атмасфера свята,⁸⁸ якая павінна запаўняць прастору адсутнай палітычнай барацьбы.⁸⁹

У дачыненні да архітэктурнай даступнасці будынкаў і памяшканняў, дзе размешчаны ўчасткі для галасавання, для людзей з паніжанай мабільнасцю (наяўнасць спецыяльных прылад у адпаведнасці з будаўнічымі нормамі:

⁸² <https://spring96.org/ru/news/114498>

⁸³ Відэазапіс прэс-канферэнцыі: <https://www.youtube.com/watch?v=oFkePOy2gq0>

⁸⁴ СТВ, "МВД готовится к провокациям на выборах! Повторится ли 2020 год?", 18 лютага 2024 г. <https://ctv.by/kak-obespechat-bezopasnost-na-vyborah>

⁸⁵ ЦВК (@cikbelarus), "Дружелюбные и отзывчивые. На всех участках для голосования сотрудники органов внутренних дел несут службу по охране общественного порядка", 25 лютага 2024 г., <https://t.me/cikbelarus/2233>

⁸⁶ ЦВК (@cikbelarus), "Карпенко: с 19 февраля все участки для голосования взяты под охрану сотрудниками милиции", Telegram, 24 лютага 2024 г., <https://t.me/cikbelarus/2182>

⁸⁷ Напрыклад, <https://elections2024.spring96.org/ru/news/114518>

⁸⁸ ЦВК (@cikbelarus), "Выборы — это не только важное политическое событие. Для белорусов — это праздник", 25 лютага 2024 г., <https://t.me/cikbelarus/2211>

⁸⁹ Гл. высновы справаздачы кампаніі па выніках назірання за перадвыбарнай агітацыяй: <https://elections2024.spring96.org/be/news/114538>

пандусы, заніжаныя парогі, шырыня дзвярэй не менш за 0,9 м) паведамляецца, што не ўсе ўчасткі адпавядалі гэтым патрабаванням і не заўсёды ўчастковыя камісіі былі забяспечаныя людзьмі, якія маглі б дапамагчы трапіць на ўчастак.

У цэлым, умовы галасавання на выбарах 2024* былі накіраваныя на тое, каб максімальна ўзмацніць кантроль за працэсам галасавання,⁹⁰ здушыць любыя спробы выказвання нязгоды і забяспечыць бачнасць легітымнасці і падтрымкі з боку грамадства, пры гэтым сур'ёзна абмяжоўваючы асноватворныя дэмакратычныя прынцыпы і правы грамадзян.

На момант падрыхтоўкі гэтай справаздачы вядомыя папярэднія вынікі галасавання, згодна з якімі былі абраныя дэпутаты Палаты прадстаўнікоў па ўсіх 110 акругах, а таксама сфарміраваныя ўсе 1 284 мясцовыя Саветы, з якіх:

- 6 абласных і Мінскі гарадскі,
- 118 раённых,
- 10 гарадскіх (гарадоў абласнога падпарадкавання),
- 14 гарадскіх (гарадоў раённага падпарадкавання),
- 8 пасялковых,
- 1 127 сельскіх (для параўнання: па выніках выбараў у мясцовыя Саветы дваццаць сёмага і дваццаць восьмага скліканняў былі сфарміраваныя 1 160 і 1 152 сельскіх саветаў адпаведна).⁹¹

Вядомыя прозвішчы кандыдатаў, паводле папярэдніх звестак абраных у Палату прадстаўнікоў; інфармацыя пра колькасць пададзеных за кожнага кандыдата галасоў у асобных акругах, а таксама пра колькасць бюлетэняў, прызнаных несапраўднымі, [пакуль] адсутнічае. Наяўныя дадзеныя адлюстроўваюць вышэйзгаданы "наменклатурны" характар дэпутацкага корпуса: пераважная большасць абраных кандыдатаў займаюць кіруючыя пасады; усе зарэгістраваныя ў якасці кандыдатаў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў сёмага склікання (20 чалавек) увойдуць у новае скліканне.

Паводле дадзеных ЦВК аб спецыяльных выбарчых рахунках для фармавання выбарчага фонду асоб, якія вылучаюцца кандыдатамі ў дэпутаты,⁹² 29% кандыдатаў, як мяркуецца, якія прайшлі ў Палату прадстаўнікоў, не адкрывалі такія рахункі і, такім чынам, паспяхова "правялі" перадвыбарчую кампанію, не маючы на яе спецыяльна выдзеленых ва ўстаноўленым парадку сродкаў.⁹³

⁹⁰ <https://t.me/cikbelarus/2262>, <https://www.belta.by/society/view/tsik-obnarodoval-familii-deputatov-palatypredstavitelej-vosmogo-sozyva-617780-2024/>

⁹¹ <https://rec.gov.by/uploads/folderForLinks/elections-ms27-sved21.pdf>,
<https://rec.gov.by/uploads/folderForLinks/elections-ms28-elect-59-60.pdf>

⁹² <https://belarusbank.by/ru/33139/41509/41530>

⁹³ Гл. Аналітычную справаздачу па выніках назірання за перадвыбарнай агітацыяй:
<https://elections2024.spring96.org/be/news/114538>

СКАРГІ І ЗВАРОТЫ

Сітуацыя з абскарджаннем парушэнняў выбарчых правоў на выбарах*2024 кантраставала з папярэднімі выбарчымі кампаніямі. Скаргаў і зваротаў, мяркуючы па ўсім, было настолькі мала, што ЦВК у адрозненне ад мінулых выбараў вырашыў не публікаваць адпаведны раздзел на сваёй старонцы. Гэта, з аднаго боку з'яўляецца следствам пануючай атмасферы страху ў ходзе гэтай выбарчай кампаніі, калі любая нязгода з парушэннямі ўспрымалася патэнцыяльнымі суб'ектамі абскарджання як небяспечнае для сябе дзеянне, а з другога — адсутнасцю незалежных кандыдатаў у дэпутаты і ў цэлым апазіцыйных палітычных партый, якія былі заўсёды актыўнымі ў абскарджанні парушэнняў правоў сваіх прадстаўнікоў, у прыватнасці ў працэсе фармавання выбарчых камісій.

Па дадзеных ЦВК,⁹⁴ на этапе рэгістрацыі кандыдатаў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў з 25 асоб, якім адмоўлена ў рэгістрацыі, 5 чалавек падалі скаргі, з якіх 4 скаргі разгледжаны выбарчымі камісіямі і 1 – судом. У задавальненні ўсіх скаргаў — адмоўлена.

ЗВЕСТКІ аб разглядзе скаргаў на адмову ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў

Саветы дэпутатаў	Колькасць адмоваў у рэгістрацыі	Разгледжана скаргаў на адмову ў рэгістрацыі выбарчымі камісіямі			
		выбарчымі камісіямі		судамі	
		агулам	адмоўлена ў рэгістрацыі	агулам	адмоўлена ў задавальненні
Брэсцкая вобласць	5	2	2	1	1
Віцебская вобласць	2	1	1		
Гомельская вобласць	3				

⁹⁴ ЦВК, Звесткі аб разглядзе скаргаў на адмову ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў: <https://www.rec.gov.by/uploads/files/Pdf/2024/stat42.pdf>

Гродзенская вобласць	3				
Мінская вобласць	3				
Магілёўская вобласць	1				
г. Мінск	8	1	1		
АГУЛАМ	25	4	4	1	1

На сайтах Брэсцкага⁹⁵ і Віцебскага абласных выканаўчых камітэтаў апублікаваныя рашэнні па скаргах на рашэнні аб адмовах у рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў.

Так, згодна з рашэннем Віцебскай абласной выбарчай камісіі ад 01.02.2024 №14,⁹⁶ *"Нішчыменка С.А. адмовілі ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў па Кастрычніцкай выбарчай акрузе № 20. Падставай для адмовы ў рэгістрацыі паслужыла непрадастаўленне Нішчыменка С.А. звестак, якія адлюстроўваюцца ў дэкларацыі аб прыбытках і маёмасці. А менавіта ўстаноўлена, што ў дэкларацыі адлюстраваныя прыбыткі, атрыманыя з 1 снежня 2022 г. па 1 снежня 2023 г.*

У аднаведнасці з пунктам 3 пастановы Цэнтральнай выбарчай камісіі Рэспублікі Беларусь ад 21 лістапада 2023 года № 34 "Аб растлумачэнні парадку дэкларавання прыбыткаў і маёмасці пры правядзенні выбараў дэпутатаў у адзіны дзень галасавання 25 лютага 2024 года" у раздзеле 1 дэкларацыі паказваюцца прыбыткі, атрыманыя з 1 студзеня 2022 г. па 31 снежня 2022 г. Дэкларацыя з указаннем прыбыткаў, атрыманых за перыяд з 1 студзеня 2022 г. па 31 снежня 2022 г. не прадастаўлена".

Брэсцкая абласная выбарчая камісія разгледзела дзве скаргі на рашэнні аб адмовах у рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў:

1. Хілько А. В. адмоўлена ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў па Кобрынскай выбарчай акрузе № 12. Падставай для адмовы ў рэгістрацыі паслужыла наяўнасць у падпісных лістах па

⁹⁵ Рашэнні Брэсцкай абласной выбарчай камісіі ад 02.02.2024 № 9, 10: <https://www.brestregion.gov.by/ru/edg-2024-ru/page/1>

⁹⁶ Рашэнне Віцебскай абласной выбарчай камісіі ад 01.02.2024 № 14: <https://vitebskregion.gov.by/ru/vybory-2024/>

вылучэнні кандыдата ў дэпутаты больш за 15% недакладных подпісаў ад агульнай колькасці правяраных подпісаў.⁹⁷

2. Перапяляку Т. В. адмоўлена ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў па Пружанскай выбарчай акрузе №9. Падставай для адмовы ў рэгістрацыі паслужыў факт, што да цяперашняга часу Перапяляка Т.В. не падаў дакументы аб выхадзе з грамадзянства Украіны.⁹⁸

Па дадзеных ЦВК,⁹⁹ на этапе рэгістрацыі кандыдатаў у дэпутаты мясцовых Саветаў са 119 асоб, якім адмоўлена ў рэгістрацыі, 9 чалавек падалі скаргі, з якіх 8 скаргаў разгледжаны выбарчымі камісіямі і 1 – судом. У задавальненні 6 скаргаў адмоўлена, 3 – пакінутыя без разгляду.

ЗВЕСТКІ аб разглядзе скаргаў на адмову ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты мясцовых Саветаў:

		выбарчымі камісіямі			судамі	
		агулам	адмоўлена ў задавальненні	пакінута без разгляду	агулам	адмоўлена ў задавальненні
абласныя і Мінскі гарадскі	20					
раённыя	47	3	2	1		
гарадскія (гарадоў абласнога падпарадкавання)	20	2	1	1		
гарадскія (гарадоў раённага падпарадкавання)						
пасялковыя						

⁹⁷ Рашэнні Брэсцкай абласной выбарчай камісіі ад 02.02.2024 № 10: <https://www.brestregion.gov.by/uploads/files/EDG/Reshenie-oblastnoj-izbiratelnoj-komissii-10.pdf>

⁹⁸ Рашэнні Брэсцкай абласной выбарчай камісіі ад 02.02.2024 № 9: <https://www.brestregion.gov.by/uploads/files/EDG/Reshenie-oblastnoj-izbiratelnoj-komissii-9.pdf>

⁹⁹ Звесткі аб разглядзе скаргаў на адмову ў рэгістрацыі кандыдатамі ў дэпутаты мясцовых Саветаў: <https://www.rec.gov.by/uploads/files/Pdf/2024/stat43-44.pdf>

сельскія	32	3	2	1	1	1
АГУЛАМ	119	8	5	3	1	1

Паведамляецца¹⁰⁰ аб абскарджанні ў Гомельскую абласную выбарчую камісію дзвюх адмоваў у рэгістрацыі ў мясцовыя Саветы. Адмова раённай выбарчай камісіі ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты ў райсавет, бо быў парушаны парадак прадастаўлення дэкларацыі аб даходах, прызнаная правамернай. Інфармацыі аб далейшым абскарджанні рашэння абласной выбарчай камісіі ў судзе няма. Скарга на адмову сельскай выбарчай камісіі ў рэгістрацыі кандыдату ў дэпутаты сельскага Савета праз наяўнасць ў падпісных лістах па вылучэнні больш за 15% недакладных подпісаў, пакінутая без разгляду. Абласная выбарчая камісія паставіла, што скарга ўваходзіць у кола кампетэнцый раённай выбарчай камісіі, якая з'яўляецца для сельскай камісіі вышэйшай.¹⁰¹

Згодна з рашэннем Віцебскай абласной выбарчай камісіі ад 01.02.2024 №15,¹⁰² *"Грунтovu В.В. адмоўлена ў рэгістрацыі кандыдатам у дэпутаты Віцебскага гарадскога Савета дэпутатаў. Падставай для адмовы ў рэгістрацыі паслужылі прадастаўленыя Грунтovым В.В. недакладныя звесткі ў дэкларацыі аб даходах і маёмасці. Устаноўлена, што ў пункце 2 раздзела II "Звесткі аб маёмасці" дэкларацыі адсутнічае інфармацыя аб аўтамабілі...", "пастаўленым на ўлік у ДАІ 24.12.2015. Гэты факт пацвярджаецца паведамленнем МРЭА ДАІ УУС Віцебскага аблвыканкама ад 17 студзеня 2024 г. № 52/10/2236. У адпаведнасці з прадстаўленай даведкай аб спісанні аўтамабіля ад 31.01.2024"... (аўтамабіль) зняты з уліку ў сувязі з утылізацыяй у перыяд з 01.01.2024 па 31.01.2024. На момант запаўнення дэкларацыі 12.01.2024 года транспартны сродак"... "знаходзіўся ва ўласнасці Грунтova В.В."*

Як заявіў¹⁰³ Ігар Карпенка, старшыня ЦВК, "усяго было пададзена 12 скаргаў на адмовы ў рэгістрацыі кандыдатаў у дэпутаты, у тым ліку 2 скаргі ў суды. У

¹⁰⁰ Гомель Правда, "Две жалобы от претендентов в кандидаты в депутаты местных советов рассмотрели на заседании областной избирательной комиссии", 1 лютага 2024 г.

<https://gp.by/novosti/obshchestvo/news281561.html>

¹⁰¹ Выбары*2024. Аналітычная справаздача па выніках назірання за вылучэннем і рэгістрацыяй кандыдатаў, ст. 25 (абскарджанне):

<https://elections2024.spring96.org/be/news/114270>

¹⁰² Рашэнне Віцебскай абласной выбарчай камісіі ад 01.02.2024 № 15: <https://vitebskregion.gov.by/ru/vybory-2024/>

¹⁰³ ЦВК, "Игорь Карпенко рассказал международным наблюдателям о регистрации кандидатов в депутаты", 24 лютага 2024 г. <https://rec.gov.by/ru/from-telegram-ru/view/igor-karpenko-rasskazal-mezhdunarodnymnabljudateljam-o-registratsii-kandidatov-v-deputaty-1-547-2024/>

задавальненні скаргаў было адмоўлена ў сувязі з невыкананнем асобамі, што вылучаюцца, патрабаванняў заканадаўства па колькасці дакладных подпісаў пры вылучэнні грамадзянамі, пераліку патрэбных дакументаў, прадстаўленні недакладных дадзеных аб даходах і маёмасці, неадпаведнасці асоб, што вылучаюцца, патрабаванням закона".

Па стане на 7 лютага 2024 г., пададзена ў суды 6 скаргаў,¹⁰⁴ звязаных з выбарчай кампаніяй, якія пакінутыя без задавальнення.¹⁰⁵ Пра гэта паведаміў кіраўнік штаба місіі назіральнікаў ад СНД на выбарах Леанід Анфімаў.¹⁰⁶

Віцебская абласная выбарчая камісія рашэннем ад 27.12.2023 г. № 9¹⁰⁷ пакінула скаргу¹⁰⁸ на рашэнне Віцебскай гарадской выбарчай камісіі ад 22.12.2023 № 3 аб адмове ў рэгістрацыі ініцыятыўнай групы выбаршчыкаў па вылучэнні кандыдатам у дэпутаты Віцебскага гарадскога Савета дэпутатаў Яскевіч І. Г. без разгляду, бо заяўнікам не выкананыя тэрміны падачы скаргі: "Рашэнне Віцебскай гарадской выбарчай камісіі прынята 22.12.2023. Скарга накіраваная – 26 лістапада 2023 года (арфаграфія захаваная), пра што сведчыць дата на заяве Яскевіч І. Г. і дата рэгістрацыі ў часопісе ўваходных дакументаў".

¹⁰⁴ Вярхоўны суд, "Избирательная кампания 2024 года: состоялась встреча первого заместителя Председателя Верховного Суда Республики Беларусь Валерия Калинковича и руководителя штаба Миссии наблюдателей от СНГ Леонида Анфимова", 7 лютага 2024 г.

https://court.gov.by/ru/justice/press_office/4f8509553b67469c.html

¹⁰⁵ Гл. <https://elections2024.spring96.org/ru/news/114356>

¹⁰⁶ СТВ, "Не будет ОБСЕ, ну так что?" Как в Беларуси готовятся к выборам и чему научил август 2020-го – интервью с Леонидом Анфимовым", 11 лютага 2024 г. <https://ctv.by/ne-budet-obse-nu-tak-chto-kak-v-belarusigotovvatsya-k-vyboram-i-chemu-nauchil-avgust-2020-go>

¹⁰⁷ Рашэнне Віцебскай абласной выбарчай камісіі ад 27.12.2023 г. № 9: <https://vitebskregion.gov.by/uploads/files/28-12-23-10.docx>

¹⁰⁸ Гл. <https://elections2024.spring96.org/ru/news/113814>